

วารสารพุทธศาสนศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

JOURNAL OF BUDDHIST STUDIES CHULALONGKORN UNIVERSITY

ปีที่ 26 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2562

ISSN (Print) 0858-8325

ISSN (Online) 2651-219X

บทบรรณาธิการ

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย 4 บทความ งานแปล 1 เรื่องและบทวิจารณ์หนังสือ 1 เรื่อง บทความวิจัย 2 เรื่องแรกมีลักษณะคล้ายกันตรงที่เป็นการศึกษาในเชิงปรัชญา ส่วนบทความวิจัย 2 เรื่องหลัง เป็นการประยุกต์คำสอนเพื่อตอบปัญหาด้านสุขภาวะอันเป็นความเจ็บป่วยทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ส่วนบทความที่ 5 นั้นแตกต่างออกไปในแง่เป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีเกี่ยวกับคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงในคัมภีร์ทั้งทางฝ่ายสันสกฤตและในฝ่ายบาลี

บทความที่หนึ่ง “แนวคิดอหิงสาและการคุ้มครองสัตว์ในพุทธจริยศาสตร์เถรวาท” ของพระสมุห์อดิเรก อาทิจจพโล (โลกะนัง) นำเสนอข้อโต้แย้งของพุทธจริยศาสตร์เถรวาทที่มีต่อนักสิทธิสัตว์ชาวตะวันตกที่เสนอว่า พุทธจริยศาสตร์เถรวาทมีแนวคิดเผ่าพันธุ์นิยมมีการปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตอื่นเยี่ยงทรัพย์สินเงินทอง เห็นว่าสัตว์มีสถานภาพทางศีลธรรมไม่เท่ามนุษย์ในพุทธจริยศาสตร์เถรวาทยังไม่มีคำสอนเรื่องคุณค่าในตนเองของสิ่งชีวิตและเผ่าพันธุ์ต่างๆ ให้ความสำคัญทางศีลธรรมเฉพาะกับมนุษย์เท่านั้น

บทความที่สอง “การพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุ” อัญชลี ปิยปัญญาวงศ์ และ สุปรีย์ส์ กาญจนพิศศาล มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามโนทัศน์เกี่ยวกับสมณสารูปและเกณฑ์การพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุ โดยได้พิจารณาประเด็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับรูปแบบความประพฤติและจิตสำนึกของความเป็นภิกษุในพุทธศาสนา เรื่องนี้คล้ายจะเกี่ยวข้องกับบทบัญญัติในพระวินัยแต่ก็เกี่ยวโยงกับหลักธรรมคำสอนเพราะสมณสารูปนั้นไม่ใช่เพียงรูปแบบที่ปรากฏภายนอกเท่านั้นบทความเสนอเกณฑ์พิจารณาสมณสารูปที่อาจนำไปใช้ตัดสินเกี่ยวกับพฤติกรรมของพระสงฆ์ในปัจจุบัน

บทความที่สาม “การพัฒนาสุขภาวะในพระพุทธศาสนา” พระครูปลัด สัมผัสพัฒนา-ธรรมาจารย์ (นิรันดร์ ศิริรัตน์) นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนา สุขภาวะด้วยการปฏิบัติธรรม โดยกล่าวถึงการปฏิบัติธรรมตามแนวทางของ พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาวะและการพัฒนา ศักยภาพของมนุษย์ อันจะนำไปสู่การหมดปัญหาหรือดับทุกข์ในทุกๆระดับ ซึ่งเป็น แนวการศึกษาคล้ายกับบทความที่สี่ “พุทธจิตวิทยากับการส่งเสริมคุณภาพกายจิต ตามแบบแพทย์แผนไทยด้วยหลักไตรสิกขา” ของพรพรณทิพา ชนเศรษฐ์ ซึ่งประยุกต์ พุทธธรรมเรื่องไตรสิกขาเข้ากับวิธีรักษาคุณภาพของกายจิตตามแบบแพทย์ แผนไทย

บทความที่ห้า “พระสูตรที่นิกายวาตสีปุตริยะะไม่ยอมรับว่าเป็น พระพุทธพจน์ : ศึกษาในคัมภีร์อภิธรรมโกศภาษาขยะและกลาวัตถุ” ของเมธี พิทักษ์ธีระธรรม ปิยาภรณ์ ว่องวารงกูร และ พรพิมล ศรีหมอก เป็นบทความที่แตกต่าง ออกไปจากบทความต่าง ๆ ที่เคยตีพิมพ์ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย กล่าวคือ เป็นแนวการศึกษาวิจัยคัมภีร์พุทธศาสนา โดยอาศัย การสอบสวนหลักฐานต่าง ๆ ทั้งของฝ่ายสันสกฤตและบาลี มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์คำสอนของพุทธศาสนายุคแรกในอินเดีย โดยบทความนี้กล่าวถึง พระสูตรที่มีบทร้อยกรองโต้ตอบระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมารที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก สังยุตตนิกายของเถรวาท แต่นิกายวาตสีปุตริยะะไม่ยอมรับว่า พระสูตรนี้เป็นพระพุทธพจน์ ตรงกันข้ามกับพระวสุพันธู ผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรม โกศภาษาขยะ ของนิกายสรวาสตีวาทีนที่ยอมรับว่าพระสูตรนี้เป็นพระพุทธพจน์ แนว การศึกษาวิจัยที่สืบค้นหลักฐานจากพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ เช่นนี้มีให้เห็นไม่บ่อยนัก ในประเทศไทย

นอกจากนี้ วารสารฉบับนี้ยังคงตีพิมพ์งานแปลของชานบ็ิวซ์ ทัดแก้ว เรื่อง “องค์ใดพระสัมพุทธ” ตอนที่ (2) จากหนังสือ 吹田隆道『ブツダとは誰か』東京：春秋社, 2013. ที่เขียนโดยอาจารย์ พุกิตะ ทากามิจิ แห่งมหาวิทยาลัยบูคเคียว ประเทศญี่ปุ่น ต่อเนื่องจากวารสารฉบับที่แล้ว บทความนี้ให้ความรู้

กว้างขวางเกี่ยวกับพุทธประวัติหรือประวัติของพระพุทธเจ้าจากหลักฐานชั้นต้นของพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่มีการศึกษาวิจัยค้นคว้ากันมาในวงวิชาการด้านพุทธศาสนาระดับโลกตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนปัจจุบัน งานแปลชิ้นนี้จึงมีประโยชน์ต่อวงการพุทธศาสนศึกษาของไทยอย่างมาก เช่นเดียวกับบทความ “พระสูตรที่นิกายวาตสีปุตริยะไม่ยอมรับว่าเป็นพระพุทธพจน์ : ศึกษาในคัมภีร์อภิสรรมโกศภาษาขะและกถาวัตถุ” ที่จะช่วยเปิดโลกทัศน์นักวิชาการพุทธศาสนาของไทยให้กว้างขึ้น

วารสารฉบับนี้ปิดท้ายด้วยบทวิจารณ์หนังสือ “พุทธจารีตแห่งการพัฒนาจิต” (The Buddhist Tradition of Mental Development) โดยพระมหาวิญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ) หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมการบรรยายของ ดร.ปีเตอร์ เดลลา สันตินา ที่มหาวิทยาลัยสิงคโปร์ในปี ค.ศ. 1984 ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้มีประวัติน่าสนใจ ท่านเกิดในตระกูลคาทอลิก เริ่มสนใจพระพุทธศาสนาเมื่ออายุ 18 ปี ก่อนจะหันมาเป็นชาวพุทธเริ่มการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง จบปริญญาเอกในสาขาพุทธศาสนศึกษา ผลงานปริญญาเอกของท่านได้รับการตีพิมพ์จนกลายเป็นที่นิยมกันในหมู่นักการศึกษา ท่านได้ฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐานสายธิเบตเป็นเวลา กว่า 30 ปี เป็นอาจารย์บรรยายตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย ด้วย

หวังว่าวารสารฉบับนี้จะมีส่วนสำคัญในการเปิดโลกทัศน์ด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยให้กว้างขึ้นและช่วยให้เกิดการวิจัยใหม่ ๆ ที่มีคุณภาพเพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระพุทธศาสนาสืบไป

ก การพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุ*

อัญชลี ปิยปัญญาวงศ์** และ สุปรีย์ส์ กาญจนพิศศาล***

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามโนทัศน์เกี่ยวกับสมณสารูปและเกณฑ์ การพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า คำว่า “สมณสารูป” มิใช่เกณฑ์ตัดสินความถูกต้องเหมาะสมของการแสดงออกภายนอกของพระภิกษุ เท่านั้น หากแต่ในความเป็นจริงแล้วสมณสารูปที่สำคัญเป็นเรื่องภายในหรือระดับ ความบริสุทธิ์ของจิต โดยเฉพาะถ้าหมายถึงสมณะในความหมายของพระอริยบุคคล ถ้าพระภิกษุรูปใดมีสมณสารูปภายในคือมีคุณธรรมที่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ สมณสารูปภายนอกก็จะตามมาเอง

โดยหลักการ บุคคลสามารถพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุได้ทั้ง ภายในและภายนอก สำหรับเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาสมณสารูปภายใน คือ ระดับความ

* บทความนี้ปรับปรุงจากงานวิจัยเรื่อง “สมณสารูปของพระสงฆ์ไทยในมุมมองของ พุทธปรัชญา” ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2559.

** อาจารย์ประจำสาขามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล รัตนบุรี Email : wirunnapak_p@mutt.ac.th

*** อาจารย์ประจำศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

วันที่รับบทความ 9 พฤศจิกายน 2561 วันที่แก้ไขบทความ 6 มีนาคม 2562

วันที่ตอบรับบทความ 16 พฤษภาคม 2562

สามารถของจิตที่สามารถละสังขโยชน์ได้ ส่วนการพิจารณาสมณสารูปภายนอกต้องอาศัยบทบัญญัติแห่งศีลและอธิสมาจารต่าง ๆ เป็นเกณฑ์ สำหรับการกระทำที่ซับซ้อน ผู้พิจารณาคควรพิจารณาที่ความสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาไปด้วย อันประกอบไปด้วยเกณฑ์พื้นฐาน 4 กลุ่ม คือ 1) ความเป็นคนเลี้ยงง่าย บำรุงง่าย 2) ความเป็นคนมีก้น้อย สันโดษ และไม่สะสม 3) การเป็นผู้ขัดเกลา กำจัดกิเลส และมีอาการนำเลื่อมใส และ 4) การเป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ และการปรารถนาความเพียร

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ บุคคลทั่วไปอาจพิจารณาสมณสารูปภายนอกของพระภิกษุได้ แต่อาจเป็นการยากที่จะพิจารณาสมณสารูปภายในด้วยข้อจำกัด 2 ประการ คือ 1) ข้อจำกัดทางญาณวิทยาที่จะระบุว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ เป็นพระอริยบุคคลหรือไม่ หรือเป็นพระอริยบุคคลระดับใด และ 2) ข้อจำกัดทางความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระวินัยของพระภิกษุ ด้วยเหตุนี้ การพิจารณาตัดสินความมีสมณสารูปของพระภิกษุในทุกกรณีจึงควรเริ่มที่การตระหนักถึงข้อจำกัดทั้งสองประการดังกล่าว นอกจากนี้ บุคคลยังควรพิจารณาตัดสินความมีสมณสารูปของพระภิกษุด้วยใจที่ปราศจากอคติอีกด้วย เพื่อให้การตัดสินเป็นไปอย่างรอบคอบ และยุติธรรม อันจะนำมาซึ่งประโยชน์ต่อการพัฒนาสมณสารูปของพระภิกษุต่อไป

คำสำคัญ : สมณสารูป, การพิจารณา, พระภิกษุ

A Consideration of the Buddhist Monks' Samaṇasāruppa*

Anchalee Piyapanyawong** and Supre Kanjanaphitsarn***

Abstract

This article aims to study the concept of samaṇasāruppa and the criteria for considering the samaṇasāruppa of Buddhist monks. The study finds that the term “samaṇasāruppa” refers to a set of criteria which consider not only bodily and verbal expressions (external samaṇasāruppa) but, more importantly, also mental qualities (internal samaṇasāruppa) of Buddhist monks, especially those of noble persons (ariyapuggala). If a Buddhist monk can attain internal samaṇasāruppa or virtues fitting a monastic person, the external samaṇasāruppa will follow spontaneously.

In principle, laypersons may consider both internal and external samaṇasāruppa of monks. The criterion for considering internal samaṇasāruppa is the level of monks' mental ability in

* This paper is revised from the research entitled “*Thai monk's proper behavior of Buddhist priest in a perspective of Buddhist philosophy,*” funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2016.

** Lecturer, Department of Humanities, Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Thunyaburi. Email: wirunnapak_p@rmutt.ac.th

*** Lecturer, Contemplative Education Center, Mahidol University.

eliminating fetters (*samyojana*). The consideration of the external *samaṇasārūpa* has to refer to precepts and practical traditions of Buddhist monks. In the case of the complex actions, one should also refer to the 4 groups of basic criteria which facilitate monks' attainment of the ultimate goal of Buddhism. These include: 1) Being easy to support, 2) Wanting little, being content, and not hoarding, 3) Being fond of solitude, free of defilements, and respectable, and 4) Being secluded and exerting.

In practice, although laypersons can consider the external *samaṇasārūpa* of Buddhist monks, it is more difficult to consider their internal *samaṇasārūpa* due to two limitations. These are: 1) the epistemic limitation in determining whether a monk is a noble person, and if so, at which level, and 2) the limitation of knowledge of the Buddhist monks' codes of monastic disciplines. Therefore, in considering the *samaṇasārūpa* of Buddhist monks, a laity should keep these two limitations in mind. Besides, such consideration should be done without bias for the sake of cautiousness and fairness, which will in the end benefit the development of Buddhist monk's *samaṇasārūpa*.

Keywords: *samaṇasārūpa*, consideration, Buddhist monk

1. บทนำ

ในยุคโลกาภิวัตน์ดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ข่าวสารทั้งในเชิงบวกและเชิงลบที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุมักถูกเผยแพร่ออกไปอย่างรวดเร็วผ่านสื่อต่างๆ ทั้งที่ข่าวสารดังกล่าวอาจมีทั้งเรื่องที่เป็นจริงบ้างเป็นเท็จบ้าง แต่ผู้คนจำนวนมากมักจะปักใจเชื่อและเข้ามามีส่วนร่วมในการวิพากษ์วิจารณ์หรือเผยแพร่ข้อมูลเหล่านั้น จนบางครั้งก่อให้เกิดผลกระทบเป็นวงกว้างทั้งต่อตัวพระภิกษุผู้ตกเป็นข่าว พระภิกษุรูปอื่น ๆ ในสังฆมณฑล และความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระภิกษุโดยรวม ทั้งนี้ คำหนึ่งที่มีถูกใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของพระภิกษุก็คือ คำว่า “สมณสาธูป” ซึ่งถ้าพระภิกษุรูปใดมีความประพฤติที่เรียบร้อยสำรวมและสอดคล้องกับพระวินัย พระภิกษุรูปนั้นจะได้รับการชื่นชมว่าเป็นพระภิกษุที่มีสมณสาธูป ในทางตรงกันข้าม ถ้าพระภิกษุรูปใดประพฤติปฏิบัติตนไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งศีลและธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น พระภิกษุรูปนั้นมักจะถูกผู้คนในสังคมตำหนิว่าไม่มีสมณสาธูป ดังนั้น คำว่า “สมณสาธูป” จึงถูกใช้เป็นเสมือนคำตัดสินอย่างกว้างๆ ว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ ถือเป็นพระภิกษุที่น่าเลื่อมใสหรือไม่น่าเลื่อมใส โดยอาศัยบทบัญญัติแห่งศีลและอภิสมจารต่างๆ เป็นเกณฑ์ นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ไว้อย่างละเอียดเพื่อเป็นกรอบแห่งการประพฤติปฏิบัติตนที่ถูกต้องดีงามสำหรับพระภิกษุ แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่าพระภิกษุบางส่วนที่กระทำผิดพระวินัยหรือธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ อยู่เนืองนิตย์ ดังปรากฏในข่าวสารที่มีการเผยแพร่กันอย่างกว้างขวางในสังคมยุคปัจจุบัน โดยผู้ที่ทำการเผยแพร่หรือวิพากษ์วิจารณ์จำนวนไม่น้อยมักขาดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับพระวินัยของพระภิกษุ จึงมักใช้ความรู้สึกนึกคิดของตนเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินว่าพระภิกษุรูปใดมีสมณสาธูปหรือไม่มีสมณสาธูป บ้างก็มีความรู้เกี่ยวกับพระวินัยพอสมควรแต่พยายามตีความบิดเบือนเพื่อปกป้องพระภิกษุที่ตนนับถือหรือเพื่อโจมตีพระภิกษุ

ที่ตนไม่นับถือ โดยมองข้ามข้อเท็จจริงที่พระภิกษุรูปนั้นๆ ได้กระทำ ซึ่งการกระทำดังกล่าวมักก่อให้เกิดบาปโทษแก่ตัวผู้กระทำเองและส่งผลกระทบต่อวงการสงฆ์โดยรวม ด้วยเหตุนี้ ถ้าประชาชนที่รับฟังข้อมูลข่าวสารต่างๆ มีความรู้เกี่ยวกับสมณสา रुपและเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาความมีสมณสา रुपของพระภิกษุ อาจทำให้เกิดความยับยั้งชั่งใจที่จะเชื่อโดยง่ายหรือเกิดความระมัดระวังในการวิพากษ์วิจารณ์พระภิกษุมากยิ่งขึ้น ดังนั้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความกระจ่างในเรื่องสมณสา रुपและเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาความมีสมณสา रुपของพระภิกษุ เพื่อเป็นพื้นฐานในการพิจารณาสมณสา रुपของพระภิกษุก่อนที่จะดำเนินการตัดสินหรือวิพากษ์วิจารณ์กันต่อไป

2. มโนทัศน์เกี่ยวกับสมณสา रुप

จากการสืบค้นคัมภีร์พระไตรปิฎก* ทำให้พบว่า คำว่า “สมณสา रुप” มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาสีแห่ง อันได้แก่ในอรรถกถาของพระวินัยปิฎก มหาวีรังค์ ความว่า “หลายบทว่า อุทุกุขเล โภฏญฺเฏตวา ปริภุณฺชนติ ความว่า ใครๆ ผู้ที่จะเป็นกับปียการรับเอาข้าวแดงแล่งหนึ่งๆ นั้น ไปหุงต้มเป็นข้าวต้มหรือข้าวสวย ถวายแก่พระเถระเหล่านั้น ย่อมไม่มี. การหุงต้มแม้เองย่อมไม่เป็นสมณสา रुप ทั้งไม่สมควร” (วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกาอัฐฐกถา เล่ม 1 ข้อ 5 หน้า 326) และในอรรถกถาของพระอภิธรรมปิฎก ธาตุกถา-บุคคลบัญญัติ ความว่า “ในคำว่า อธิมุจจิตวา โหติ นี้มีนัยดังต่อไปนี้ บุคคลคนหนึ่งกล่าวถึงภิกษุผู้มีสมณสา रुपนั้นแหละว่า “ภิกษุนี้ ไม่มีสมณสา रुप” ผู้นั้นครั้นฟังคำนั้นแล้ว เชื่ออย่างมั่นคง คือ เชื่อถึงที่สุดแม้ภิกษุผู้ชอบพอกันรูปอื่น กล่าวว่่า “ภิกษุนี้มีสมณสา रुप” ก็ไม่เชื่อฟังคำของภิกษุนั้นเลย” (อภิธัมมปิฎก ธาตุกถาปกรณ์อัฐฐกถา เล่ม 79 ข้อ 142 หน้า 432) นอกจากนี้ ยังพบการใช้คำว่าสมณสา रुपในอรรถกถาตติยวรรค พระสุตตันตปิฎก

* พระไตรปิฎกที่ใช้ในบทความนี้ หมายถึง พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ชุด 91 เล่ม และพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ

ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ ซึ่งกล่าวเช่นเดียวกันกับในพรรณาโอภกขิตตจักขุคคาถา พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ความว่า “บทว่า โอภกขิตตจักขุ เป็นผู้มีจักขุ อันทอดลง คือมีจักขุทอดลงเบื้องต่ำ... อธิบายว่า ภิกษุยื่นไม้ให้กระตุกหัวใจกระทบ กับกระตุกคาง. ก็การที่ภิกษุเป็นผู้มีตาทอดลงอย่างนี้ไม่เป็นสมณสารูป คือ ไม่ควรแก่สมณะ” (ขุททกนิกาย สัทธัมมปะชัชโชติกายอฏฐกถา เล่ม 67 ข้อ 29 หน้า 717. และ ขุททกนิกาย วิสุทธชนวิลาสินีอฏฐกถา เล่ม 70 ข้อ 2 หน้า 366)

นอกจากนี้ ยังมีการใช้คำว่า “สมณสารูป” ในรูปแบบของคำแปลโดย แปลว่า “สมควรแก่สมณะ” ปรากฏอยู่อีกหลายแห่ง ตัวอย่างเช่น ในคัมภีร์ พระวินัยปิฎก มหาวรรค ความว่า “สมณสารูป” (วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (บาลี) เล่ม 5 ข้อ 149 หน้า 203) ซึ่งแปลว่า “สมควรแก่สมณะ” (วินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม 7 ข้อ 149 หน้า 276) และในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคคาถา ความว่า “*รชตฺ ชาติรูปํ วา นตเถตสฺสปี สนติยา น เอตฺ สมณสารูปํ*” (ขุททกนิกาย เถรีคคาถา (บาลี) เล่ม 26 ข้อ 471 หน้า 487) ซึ่งมีความหมายว่า “ในระหว่าง บัณฑิตทั้งหลายเงินและทองไม่มีเพื่อสันติความสงบสำหรับผู้นั้น เงินทองนั้นก็ ไม่สมควรแก่สมณะ” (ขุททกนิกาย เถรีคคาถา เล่ม 54 ข้อ 471 หน้า 415) ซึ่งจะเห็น ได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้ คำว่า “สมณสารูป” โดยเน้นที่ภาพลักษณ์ของพระภิกษุ ที่ปรากฏแก่ชาวบ้านเป็นสำคัญ และเมื่อพิจารณาเฉพาะเนื้อความที่ปรากฏข้างต้น อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจเพียงว่า สมณสารูป คือ พฤติกรรมที่เหมาะสมของ ผู้ที่เป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา เช่น ภิกษุไม่ควรหุงหาอาหารด้วยตัวเอง และ ไม่ควรครอบครองเงินทอง เป็นต้น ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจคำว่า “สมณสารูป” มากยิ่งขึ้นจึงจำเป็นต้องเข้าใจมโนทัศน์เกี่ยวกับสมณะในพระพุทธศาสนาเป็น เบื้องต้นก่อน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสเกี่ยวกับสมณะไว้ในสมณสูตร ในคัมภีร์ พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะที่ 1 มีในธรรมวินัยนี้เท่า่นั้น สมณะที่ 2 มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ 3 มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ 4 มีในธรรมวินัยนี้

ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้ง 4 เธอทั้งหลายจงบันลือลีลนาทโดยชอบอย่างนี้
เถิด.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ 1 เป็นโฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เพราะลีนสังโยชน์ 3 เป็นพระโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็น
ผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า นี้สมณะที่ 1.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ 2 เป็นโฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เพราะลีนสังโยชน์ 3 และเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เป็นพระ
สกทาคามี มาสู่โลกนี้คราวเดียวเท่านั้นแล้วกระทำที่สุดทุกข์ได้ นี้สมณะที่ 2.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ 3 เป็นโฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 ลีนไป เป็นอุปปาติกะ (เป็นพระอนาคามี)
จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา นี้สมณะ
ที่ 3.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะเป็นโฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ กระทำ
ให้แจ้งในเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลาย
ลีนไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ นี้สมณะที่ 4.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะที่ 1 มีในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ 2
ที่ 3 และที่ 4 มีในธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้ง 4 เธอทั้งหลาย
จงบันลือลีลนาทโดยชอบอย่างนี้เถิด (อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม 35
ข้อ 241 หน้า 596-597)

จากข้อความในสมณสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่าสมณะที่แท้จริงใน
พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระอริยบุคคล 4 กลุ่ม คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี
พระอนาคามี และพระอรหันต์ หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า สมณะ คือ ผู้ที่

สามารถสงบกิเลสหรือสังโยชน์* อย่างน้อยสามข้อแรกได้ ซึ่งสมณะทั้งสี่กลุ่มนี้จะเกิดขึ้นได้โดยการปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้องของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ถ้าบุคคลใดปฏิบัติตามแนวทางของลัทธิอื่นก็มิอาจทำให้บรรลุดุธรรมเป็นพระอริยบุคคลดังกล่าวได้ นอกจากนี้ การที่พระโพธิสัตว์ลัทธิตถะทรงตรัสรู้เพียงครั้งเดียวแล้ว บรรลุดุธรรมเป็นพระพุทธเจ้าอาจแสดงนัยว่า แนวทางในการปฏิบัติหรือบำเพ็ญเพียรทางจิตที่จะนำไปสู่การบรรลุดุธรรมนั้นน่าจะมีเพียงแนวทางเดียว ด้วยเหตุนี้ ถึงแม้พระพุทธศาสนาในปัจจุบันจะถูกแบ่งออกเป็นหลายนิกาย และมีหลากหลายแนวทางในการปฏิบัติ แต่มีเพียงแนวทางที่ถูกต้องเท่านั้นที่จะนำไปสู่การบรรลุดุธรรมเป็นสมณะดังกล่าวได้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าถึงแม้แต่ละนิกายหรือแต่ละแนวทางการปฏิบัติจะเรียกตัวเองว่าเป็นพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แต่ถ้าปฏิบัติในแนวทางที่ไม่ถูกต้องก็มิอาจเข้าถึงความเป็นสมณะในระดับต่างๆ ได้ ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์พระครูภาวนาวิสุทธิคุณ วิ. (ชัชวาล ชินสโร) ประธานคณะกรรมการบริหาร ศูนย์กลางการศึกษาวิปัสสนาธุระพุทธวิหาร วัดพระธรรมจักร ที่กล่าวว่า “ในพระพุทธศาสนามีปัจจัยพิเศษประการหนึ่งซึ่งนำไปสู่การดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง จนอาจเรียกได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา ก็คือ การเกิดขึ้นของมรรคมืองค์ 8” (พระครูภาวนาวิสุทธิคุณ วิ., สัมภาษณ์) ดังปรากฏหลักฐานในมหาปริณิพพานสูตร ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ซึ่งสอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสกับสุภทัตปริพาชก ความว่า

* สังโยชน์ กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ มี 10 อย่าง คือ ก. โอรัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ได้แก่ 1. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน 2. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย 3. สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต 4. กามราคะ ความติดใจในกามคุณ 5. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ
ข. อุทรมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูง 5 ได้แก่ 6. รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต 7. อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม 8. มานะ ความถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่ 9. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน 10. อวิชชา ความไม่รู้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2553, หน้า 243-244)

ดูกรสุภัททะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หาไม่ได้ในธรรมวินัยใด แม้สมณะที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 ก็หาไม่ได้ในธรรมวินัยนั้น อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หาได้ในธรรมวินัยใด แม้สมณะที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 หาได้ในธรรมวินัยนั้น สุภัททะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หาได้ในธรรมวินัยนี้ มีสมณะที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่นๆ ว่างจากสมณะผู้รู้ สุภัททะ ก็ภิกษุเหล่านี้พึงอยู่โดยชอบ โลกจะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย. (ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 13 ข้อ 138 หน้า 318)

จากพระสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่า มรรคมีองค์ 8 นี้เองเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความเป็นสมณะทั้ง 4 ระดับได้ ดังนั้น ถ้าแนวทางการปฏิบัติใดไม่สามารถทำให้มรรคทั้ง 8 องค์เกิดขึ้นได้ แนวทางดังกล่าวอาจมีใช่แนวทางที่ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะไว้ และมีอาจนำไปสู่การบรรลุความดับทุกข์ที่แท้จริงได้อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงมิได้ใช้คำว่า “สมณะ” ในความหมายเฉพาะว่าหมายถึงพระอริยบุคคลเท่านั้น หากแต่ยังใช้ในความหมายทั่วไปว่า “นักบวช” อีกด้วย ดังปรากฏหลักฐานในวรรณภาพพราหมณ์ชาลสูตร ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสิณีทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ความว่า “บทว่า สมณพราหมณา ความว่า ที่ชื่อว่า สมณะ เพราะความเข้าบวช ที่ชื่อว่า พราหมณ์ โดยกำเนิด อีกอย่างหนึ่ง โลกสมมติอย่างนี้ว่า สมณะบ้าง พราหมณ์บ้าง” (ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสิณีอรรถกถา เล่ม 11 ข้อ 27 หน้า 239) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในพระพุทธศาสนามีการใช้คำว่า “สมณะ” ในสองความหมายซึ่งแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง นั่นคือ ความหมายโดยทั่วไป (นักบวช) และความหมายเฉพาะในพระพุทธศาสนา (พระอริยบุคคล) ซึ่งในประเทศไทยมักใช้ในความหมายทั่วไปเช่นเดียวกับชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลที่มักเรียกนักบวชในลัทธิหรือศาสนาต่างๆ ว่า “สมณะ” ดังเช่น ชาวอินเดียมักเรียกพระพุทธเจ้าว่า “สมณโคตม” ซึ่งหมายถึง นักบวชแห่งตระกูลโคตมะ เป็นต้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้นิยามคำว่า “สมณะ” ดังปรากฏในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ความว่า “สมณะ คือ “ผู้สงบ” หมายถึง นักบวชทั่วไป แต่ในพระพุทธศาสนา ท่านให้ความหมายจำเพาะ หมายถึง

ผู้ระงับบาป ได้แก่ พระอริยบุคคล และผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อระงับบาป ได้แก่ ผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นพระอริยบุคคล” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2551, หน้า 397) ซึ่งนิยามดังกล่าวแสดงนัยสำคัญสองประการ คือ 1) ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นสมณะในพระพุทธศาสนาน่าจะแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม คือ ก. พระอริยบุคคล อันได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ และ ข. ผู้ปฏิบัติสมณธรรมเพื่อความดับทุกข์ อันหมายรวมถึงฆราวาสทั้งชายและหญิง ตลอดจนजनเทวดาทั้งหลายก็มีโอกาสเข้าถึงความเป็นสมณะได้ ทั้งนี้ ผู้เขียนขอใช้คำว่า “อริยสมณะ” แทนสมณะในกลุ่ม ก. และใช้คำว่า “สมมติสมณะ” แทนสมณะในกลุ่ม ข. เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์ต่อไป 2) ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นสมณะ ถึงแม้จะยังมีได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล ก็ควรเป็นผู้ขวนขวายในการบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส ดังนั้น บุคคลใดที่เพียงแค່ผ่านพิธีกรรมอุปสมบทเพื่อเป็นพระภิกษุ แต่ยังมีได้เพียรปฏิบัติสมณธรรมเพื่อเผาผลาญกิเลสในใจของตน ย่อมมีอาจเรียกตัวเองได้ว่าเป็นสมณะ ในทางกลับกัน บุคคลโดยทั่วไปแม้จะมีใช้พระภิกษุ หากเป็นผู้ที่พยายามบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อกำจัดกิเลสของตนก็สามารถเรียกได้ว่าเป็นสมณะตามนัยดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ การผ่านพิธีกรรมอุปสมบทจึงมิใช่เครื่องบ่งชี้ความเป็นสมณะในพระพุทธศาสนา

สำหรับความหมายของคำว่า “สมณสารูป” ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ คือ “ความประพฤติอันสมควรของสมณะ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2551, หน้า 398) เช่นเดียวกับความหมายตามรากศัพท์ที่สำนักงานราชบัณฑิตยสภาได้ให้ไว้ กล่าวคือ “สมณสารูป ประกอบด้วยคำว่า สมณะ กับ สารูป. สมณะ หมายถึง ผู้สงบกาย วาจา ใจ หรือผู้สงบกิเลสแล้ว ในที่นี้หมายถึง ภิกษุในพระพุทธศาสนา. สารูป หมายถึง เหมาะ หรือควร ตรงกับคำบาลีว่า สารูป (อ่านว่า สา-รูป-ปะ). สมณสารูป หมายถึง ความประพฤติอันสมควรของสมณะ เริ่มตั้งแต่การสำรวมในการนุ่งห่มเมื่อต้องออกจากวัด ระวังอิริยาบถ ไม่คะนอง ไม่มีกิริยาร้าย เป็นต้น” (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2558) ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า นิยามดังกล่าวครอบคลุมเฉพาะมิตินิยามแสดงออกทางกายและวาจาเป็นสำคัญ

แต่อาจไม่ครอบคลุมมิติด้านจิตใจตามความหมายที่สำนักงานราชบัณฑิตได้ให้ไว้
ทั้งนี้ พระครูภาวนาวิสุทธิคุณ วิ. (ซึ้งवाल ชินสโภ) ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“สมณสารูป” หมายถึง ลักษณะที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเป็นสมณะ
ตามหลักสูตรวิชาการตรัสรู้เพื่อดับทุกข์ 4 ชั้น ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ตรัสไว้กับสุภทัชชปริพาชก มีจาริกไว้ตอนหนึ่ง ในมหาปรินิพพานสูตร
มหาวรรค ที่มณีกาย บาลีพระสุตตันตปิฎก ว่า **ยสมิณจ โข สุกทท
ธมวินเย อริโย อฏฺฐจฺจิกโก มคโค อุปลพฺกติ สมโณปิ ตตฺถ อุปลพฺกติ
ทฺติโยปิ ตตฺถ สมโณ อุปลพฺกติ ตติโยปิ ตตฺถ สมโณ อุปลพฺกติ จตฺตุโถปิ
ตตฺถ สมโณ อุปลพฺกติ** ซึ่งมีใจความว่า “ก็ สุกททท มรรค 8 องค์อัน
ประเสริฐ (สามารถ) ทำให้เกิดขึ้นได้ ในคำสั่งสอนใดแล (ผลทางการศึกษา
วิชาการตรัสรู้เพื่อดับทุกข์) แม้สมณะชั้นที่ 1 (พระโสดาบัน) สมณะชั้นที่ 2
(พระสกทาคามี) สมณะชั้นที่ 3 (พระอานาคามี) สมณะชั้นที่ 4
(พระอรหันต์) หาพบได้ในคำสั่งสอนนั้น” หลักฐานตามพระพุทธรูปคำรัส
นึ่ง การจะได้ชื่อว่าเป็น “สมณะ” เป็นผลทางการศึกษาวิชาการตรัสรู้
เพื่อดับทุกข์ จะตรัสรู้เองหรือตรัสรู้ตามยอมเป็นได้ทั้งนั้น มิใช่เพียงบวช
มาจะเรียกว่าเป็น “สมณะ” ได้

การศึกษาในระดับถึงขั้นสมณะมีทั้งหมด 4 ชั้นการศึกษา รูปที่เกิด
พร้อมกับการเป็นสมณะที่เรียกว่า “สมณสารูป” โดยธรรม จึงมีลักษณะ
ต่างกันไปในแต่ละชั้น คือ สมณะชั้นที่ 1 สมณะชั้นพระโสดาบัน รูปหรือ
ลักษณะที่เกิดพร้อมกับการเป็นสมณะชั้นนี้คือ โสดาปัตติมรรค โสดา
ปัตติผล สมณะชั้นที่ 2 สมณะชั้นพระสกทาคามี รูปหรือลักษณะที่เกิด
พร้อมกับการเป็นสมณะชั้นนี้ คือ สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล สมณะ
ชั้นที่ 3 สมณะชั้นพระอานาคามี รูปหรือลักษณะที่เกิดพร้อมกับการเป็น
สมณะชั้นนี้ คือ อานาคามีมรรค อานาคามีผล สมณะชั้นที่ 4 สมณะ
ชั้นพระอรหันต์ รูปหรือลักษณะที่เกิดพร้อมกับการเป็นสมณะชั้นนี้ คือ
อรหัตตมรรค อรหัตตผล

ตามหลักฐานนี้ สมณสารูปจึงเป็นลักษณะจำเพาะกลุ่มศึกษาที่บรรลุถึงสมณธรรมเท่านั้น ส่วนรูปสมณะลักษณะอื่นๆ นอกไปจากนี้ ย่อมเป็นค่านิยมที่สังคมเห็นควรบัญญัติกันขึ้น อาจมีความเห็นหลากหลายแตกต่างกันหรือเหมือนกันมีบ้าง ซึ่งหาความเด่นชัดเสียเลยที่เดียวมิได้ (พระครูภาวนาวีสุทธิกุลณ วิ., สัมภาษณ์)

จากคำกล่าวของพระครูภาวนาวีสุทธิกุลณ วิ. ข้างต้น แสดงให้เห็นชัดเจนขึ้นว่า “สมณสารูป” ที่แท้จริงมิใช่เรื่องของลักษณะการแสดงออกภายนอกของพระภิกษุเท่านั้น หากแต่เป็นลักษณะข้างในหรือระดับความบริสุทธิ์ของจิตเป็นสำคัญ ดังนั้น พระภิกษุในพระพุทธศาสนาถ้าขาดการบำเพ็ญเพียรทางจิตแล้วย่อมมีอาจเข้าถึงความเป็นสมณะ และสมณสารูปที่แท้จริงได้ ส่วนพระภิกษุรูปใดที่กำลังบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อความดับทุกข์อยู่ แม้ยังมิได้บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคลในระดับใดเลย แต่ยังสามารถได้ว่าเป็น “สมมติสมณะ” ซึ่งพระครูภาวนาวีสุทธิกุลณ วิ. มักเรียกว่าเป็น “ว่าที่สมณะ” นั่นเอง

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาที่ คำว่า “สารูป” ซึ่งนอกจากจะแปลว่า “เหมาะ หรือ ควร” ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ทองย้อย แสงสินชัย ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาบาลี ยังได้อธิบายไว้ ความว่า “สารูป หรือ สารูปป” แปลตามศัพท์ว่า “รูปของตน” หมายความว่า ตนอยู่ในฐานะไหน และมาตรฐาน หรือ “รูป” ของฐานะนั้นมีแค่ไหน ก็ดำรงรูปเช่นนั้นไว้ได้สมฐานะ นี่คือ มีสารูป คือ มีรูปของตน “สารูป หรือ สารูปป” ถ้าเป็นคำนาม หมายถึงความเสมอกัน (equal state คือ มาตรฐานอยู่แค่ไหน ก็ปรับปรุงพัฒนาตนให้ดีขึ้นไปเสมอกับมาตรฐานนั้น) (ทองย้อย แสงสินชัย, 2558) ดังนั้น การที่พระภิกษุรูปหนึ่งๆ จะถูกพิจารณาว่าเป็นผู้มีสมณสารูปก็ต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะตามเกณฑ์ต่างๆ ของสมณะในแต่ละประเภท ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

3. เกณฑ์การพิจารณาสมณสาธูปของพระภิกษุ

จากมโนทัศน์เกี่ยวกับสมณสาธูปดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการเป็นสมณะในพระพุทธศาสนามีได้เป็นผู้สงบเพียงการแสดงออกทางกายและทางวาจาเท่านั้น หากแต่สำคัญที่การสงบใจหรือการสงบกิเลสอีกด้วย ดังนั้น สมณสาธูปจึงแบ่งออกเป็น 2 ระดับ กล่าวคือ 1) สมณสาธูปภายนอก ซึ่งพิจารณาจากการแสดงออกทางกายและวาจา และ 2) สมณสาธูปภายใน ซึ่งพิจารณาจากระดับของจิตที่สามารถละกิเลสหรือสังโยชน์ได้เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม สมณะที่แท้จริงมีทั้งความสงบกาย วาจา และใจ หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมณสาธูปภายนอกและภายใน นั่นเอง

3.1 เกณฑ์การพิจารณาสมณสาธูปภายใน

สำหรับเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาว่าบุคคลใดเป็นอริยสมณะในระดับใดนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ในปาสาทิกสูตร ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ความว่า

ดูก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้จะเป็นพระโสดาบัน มีอันไม่ต้องตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงมีอันจะทรงตรัสรู้ในภายหน้าเพราะสังโยชน์สามสิ้นไป ข้อนี้เป็นผลประการที่ 1 เป็นอานิสงส์ประการที่ 1

ดูก่อนอาวุโส ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุจะเป็นพระสกทาคามี มาสู่โลกนี้คราวเดียวเท่านั้น แล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป และเพราะความที่ระคะ โทสะ โมหะ เบาบาง ข้อนี้เป็นผลประการที่ 2 เป็นอานิสงส์ประการที่ 2

ดูก่อนอาวุโส ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุจะเป็นอุปปาติกะ (เป็นพระอนาคามี) ผู้จะปรินิพพานในภพนั้น เป็นผู้ไม่ต้องกลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้งห้าสิ้นไป ข้อนี้เป็นผลประการที่ 3 เป็นอานิสงส์ประการที่ 3

ดูก่อนอวาลโส ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ข้อนี้เป็นผลประการที่ 4 เป็นอานิสงส์ประการที่ 4 (ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 15 ข้อ 116 หน้า 278-279)

จากพระสูตรข้างต้น ทำให้พอสรุปได้ว่า สมณสารูปภายในหรือลักษณะที่เกิดพร้อมความเป็นสมณะในระดับพระโสดาบันก็คือ การที่จิตเป็นอิสระจากกิเลสหรือสังโยชน์สามข้อแรกได้ สำหรับลักษณะที่เกิดพร้อมความเป็นสมณะในระดับพระสกทาคามี คือ การที่จิตเป็นอิสระจากสังโยชน์สามข้อแรกได้ และบรรเทาโรคโทสะ โมหะ ให้เบาบางลงได้ ในขณะที่ลักษณะที่เกิดพร้อมความเป็นสมณะในระดับพระอนาคามี คือ การที่จิตเป็นอิสระจากสังโยชน์ห้าข้อแรกได้ และสำหรับลักษณะที่เกิดพร้อมความเป็นสมณะในระดับพระอรหันต์ก็คือ การที่จิตเป็นอิสระจากกิเลสหรือสังโยชน์ทั้งสิบข้อได้อย่างหมดจด นั่นเอง

3.2 เกณฑ์การพิจารณาสมณสารูปภายนอก

สำหรับการพิจารณาสมณสารูปภายนอกของพระภิกษุ นั้น มักใช้ทบัตถุญัตติแห่งศีลและอภิสมาจารต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเป็นเกณฑ์ อันประกอบด้วย สามัญญศีลหรือปาฏิโมกขสังวรศีล 227 ข้อ อินทริยสังวรศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล ปัจจัยสันนิสิตศีล จุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดจนมารยาทหรือธรรมเนียมปฏิบัติอันดีงามต่างๆ ของพระภิกษุที่เรียกว่าอภิสมาจาร ซึ่งจะเห็นได้ว่าข้อปฏิบัติเหล่านี้จะเน้นที่การแสดงออกทางกายและวาจาของพระภิกษุเป็นสำคัญ และเป็นสิ่งที่ถูกผู้คนในสังคมวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างแพร่หลาย เพราะเป็นพฤติกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้ง่าย ดังนั้น พระภิกษุทุกรูปจำเป็นต้องศึกษาและปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ ไม่จำเพาะแต่พระภิกษุทั่วไปที่ยังไม่บรรลุนิระขันธ์ใด ๆ เท่านั้น หากแต่เป็นพระเสขะทุกกลุ่ม อันได้แก่ พระอริยบุคคลสามระดับแรกที่ยังมิใช่พระอรหันต์ก็พึงศึกษาและปฏิบัติตามเช่นเดียวกัน เพราะจิตยังคงมีกิเลสหลงเหลืออยู่จึงถือเป็นผู้ที่ยังต้องศึกษาอยู่ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในคารวสูตร ใน

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต ความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ไม่มี
ความประพฤติเสมอในเพื่อนพรหมจรรย์ จักบำเพ็ญธรรม คือ อภิสมา
จารกวัตรให้บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่บำเพ็ญธรรม
คือ อภิสมาจารกวัตรให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญธรรมของพระเสขะให้
บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่บำเพ็ญธรรมของพระเสขะ
ให้บริบูรณ์แล้ว จักรักษาศีลชั้นธัมมิให้บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้
ข้อที่ภิกษุไม่รักษาศีลชั้นธัมมิให้บริบูรณ์แล้ว จักเจริญสมาธิชั้นธัมมิให้บริบูรณ์
ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่เจริญสมาธิชั้นธัมมิให้บริบูรณ์แล้ว จัก
บำเพ็ญปัญญาชั้นธัมมิให้บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้...ฯ (อังคุตตรนิกาย
ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36 ข้อ 22 หน้า 30-31)

จากพระสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่าแม้ภิสมาจารจะดูเหมือนเป็นเรื่อง
เล็กน้อยแต่มีผลต่อการพัฒนาพระเสขะทั้งหลายให้ถึงพร้อมด้วยไตรสิกขา ซึ่งมีนัยว่า
พระอเสขะหรือพระอรหันต์ผู้ถึงพร้อมด้วยไตรสิกขาแล้ว อภิสมาจารดังกล่าว
จึงมิใช่เกณฑ์ที่พึงนำมาใช้ตัดสินสมณสารูปภายนอกของท่าน ซึ่งในสมัยพุทธกาล
ได้มีพระภิกษุบางรูปที่แม้จะบรรลุอรหัตผลแล้ว แต่ยังคงมีการแสดงออกทางกาย
หรือวาจาที่ไม่ค่อยเหมาะสมกับการเป็นบรรพชิต ตัวอย่างเช่น พระปิลินทวัจฉะ
ซึ่งมักเรียกบุคคลอื่นทั้งที่เป็นนักรบและคฤหัสถ์ว่า “คนถ้อย” จนทำให้ภิกษุด้วย
กันต่างพากันตีเตียน และกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้า
ทรงพิจารณาด้วยพระบุพเพนิวาสญาณและพระสัพพัญญุตญาณของพระองค์
แล้วก็ได้ทรงดำนิพระปิลินทวัจฉะแต่อย่างใด อีกทั้งยังทรงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย
ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ายกโทษวัจฉณิกษุเลย วัจฉณิกษุยอม
ไม่มุ่งโทษ เรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทนะว่าคนถ้อย วัจฉณิกษุเกิดในสกุลพราหมณ์
๕๐๐ ชาติโดยไม่เจือปนเลย วาทนะว่าคนถ้อยนั้นวัจฉณิกษุประพลติมานาน
เพราะฉะนั้น วัจฉณิกษุนี้จึงร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทนะว่าคนถ้อย” (ขุททก
นิกาย อุทาน เล่ม 44 ข้อ 78 หน้า 331) ซึ่งตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า

ถึงแม้จิตของพระอรหันต์จะเข้าถึงสมณสารูปภายในแล้ว แต่การแสดงออกภายนอก อาจดูไม่สำรวมได้ถ้ามีอิทธิพลมาจากความเคยชินตั้งแต่อดีตชาติ ด้วยเหตุนี้ สมณสารูปภายในและสมณสารูปภายนอกของพระภิกษุอาจไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกัน

นอกจากนี้ ในเรื่องของ การพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุนั้น พระพุทธเจ้ายังทรงตรัสกับพระสารีบุตรและพระอรหันต์ 500 รูป ดังปรากฏใน ปวารณาสูตร ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ความว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่ทรงติเตียนกรรมใดๆ อันเป็นไปทางกาย หรือทางวาจาของข้าพระองค์บ้างหรือ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร เราติเตียนกรรมใดๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจาของเธอ ไม่ได้เลย สารีบุตร เธอเป็นบัณฑิต สารีบุตร เธอเป็นผู้มีปัญญามาก... ท่านพระสารีบุตรจึงกราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หากว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงติเตียนกรรมใดๆ อันเป็นไปทางกาย หรือทางวาจาของข้าพระองค์แล้วไซ้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า จะไม่ทรงติเตียนกรรมใดๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจาของภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านี้บ้างหรือ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร เราไม่ติเตียนกรรมใดๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจา ของภิกษุ ๕๐๐ รูป แม้เหล่านี้ สารีบุตร เพราะบรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ภิกษุ ๑๐ รูป เป็นผู้ได้วิชชา ๓ อีก ๖๐ รูป เป็นผู้ได้อภิญญา ๖ อีก ๖๐ รูป เป็นผู้ได้อุภโตภาควิมุตติ ส่วนที่ยังเหลือเป็นผู้ได้ปัญญาวิมุตติ. (สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 24 ข้อ 745 หน้า 325-326)

จากพระสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงตำหนิสมณสารูปภายนอกของพระอเสขะผู้เข้าถึงความมีสมณสารูปภายในอย่างสมบูรณ์แล้ว ซึ่งอาจมีนัยว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การพัฒนาสมณสารูปภายในมากกว่าสมณสารูปภายนอก ดังนั้น การกระทำของพระภิกษุที่มักถูกพระพุทธเจ้าทรงติเตียน คือ

การกระทำของพระภิกษุในกลุ่มที่ยังเป็นพระเสขะเท่านั้น นอกจากนี้ ยังอาจแสดงนัยว่า พระภิกษุที่เป็นพระอรหันต์ทุกรูปย่อมเป็นผู้รู้จักผิดชอบชั่วดีจึงรู้ว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ ถึงแม้ว่าพระอรหันต์เหล่านี้จะมีกิริยามารยาทที่ไม่เรียบร้อยบ้าง แต่คงไม่ถึงกับกระทำผิดพระวินัยขั้นร้ายแรง เพราะการกระทำต่างๆ ของพระอรหันต์ทั้งหลายมิได้เกิดจากอิทธิพลของกิเลสแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ จากการสืบค้นในคัมภีร์พระไตรปิฎกทุกเล่มจึงยังไม่พบว่ามีพระอรหันต์รูปใดกระทำความผิดศีลหรือพระวินัยขั้นร้ายแรง ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์พระไพศาล วิสาโล ตอนหนึ่งที่กล่าวว่า “พระอรหันต์ที่สมณสาธูปไม่งามก็มีเส้นที่ทานไม่ทำ ส่วนหนึ่งต้องดูอย่างกิริยาบางอย่าง คือ มันขัดๆ ไม่ใช่ ไม่เหมาะสมกับการเป็นพระ แต่บางอย่างอาจจะแค่ดูไม่เรียบร้อย เช่น ห่มจีวรไม่เรียบร้อย ก็ถือว่ายังไม่หลุดกรอบ ก็อย่าเพิ่งด่วนตัดสิน” (พระไพศาล วิสาโล, สัมภาษณ์) ถึงแม้จะยังไม่ชัดเจนว่า “กรอบ” ที่พระไพศาล วิสาโล กล่าวถึงนั้นมีขอบเขตครอบคลุมบทบัญญัติแห่งภิกษุมหาจรณะใดบ้าง แต่อย่างน้อยอาจทำให้ทราบว่าพระอรหันต์ย่อมไม่กระทำความผิดศีลอย่างแน่นอน ซึ่งเมื่อพิจารณาในมุมกลับ ถ้าพระภิกษุรูปใดยังคงกระทำความผิดศีล โดยเฉพาะกระทำความผิดพระวินัยร้ายแรงถึงขั้นปาราชิกดังที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่เป็นระยะๆ นั้น พระภิกษุรูปดังกล่าวก็ไม่น่าจะเป็นพระอรหันต์ ถึงแม้จะมีผู้เลื่อมใสศรัทธาจำนวนมากเพียงใดก็ตาม แต่ถึงกระนั้นก็ไม่อาจสรุปได้ว่าพระภิกษุรูปนั้นจะมีใช้พระอริยบุคคลระดับใดระดับหนึ่ง เพราะพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ ที่มีใช้พระอรหันต์ต่างก็มีโอกาสกระทำความผิดศีลได้บ้างตามอิทธิพลของกิเลสที่ยังหลงเหลืออยู่ในจิต

ทั้งนี้ จากอรรถกถารตนสูตร ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนีบาต ได้กล่าวถึงความแตกต่างของการกระทำกรรมระหว่างปุถุชนและพระอริยบุคคล ดังมีใจความว่า พระอริยบุคคลทั้งหลายจะไม่กระทำการที่หยาบช้า หรือ อภิฐานะ 6 อันได้แก่ มาตุฆาต ปิตุฆาต อรหันตฆาต โลหิตุปบาท สังฆเภท และการถือศาสนาอื่น พระอริยบุคคลที่ถึงพร้อมด้วยทิวฐิจะไม่ฆ่าแม้สัตว์ตัวเล็กๆ เช่น มดดำ และมดแดง ในขณะที่ปุถุชนมีโอกาสนี้ที่จะกระทำอภิฐานะ 6 เหล่านี้ (ขุททกนิกาย

ปรมัตถโชติกาอัฐรูกา เล่ม 47 ข้อ 314 หน้า 59-60) ดังนั้น บุคคลทั่วไปอาจพิจารณาได้ว่าพระภิกษุที่กระทำภิกขุณข้อหนึ่งข้อใดย่อมมิใช่พระอริยบุคคลอย่างแน่นอน ส่วนจะแยกว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ นั้นเป็นพระอริยบุคคลในระดับใด อาจพิจารณาได้ในระดับหนึ่งโดยใช้สังโยชน์แต่ละข้อเป็นเกณฑ์ อาทิเช่น ถ้าพระอริยสงฆ์รูปนั้นยังมีความโกรธอยู่แสดงว่าจิตยังมีปฏิฆะ (ความกระทบกระทั่งในใจ) พระภิกษุรูปนั้นอาจเป็นพระโสดาบันหรือพระสกทาคามีแต่ยังมีใช้พระอนาคามี เป็นต้น แต่ทั้งนี้การที่พระภิกษุรูปหนึ่งๆ ไม่เคยแสดงความโกรธเลยหรือไม่เคยกระทำผิดพระวินัยข้อใดเลยก็ได้หมายความว่าพระภิกษุรูปนั้นเป็นพระอริยบุคคลเสมอไป เพราะพระภิกษุรูปดังกล่าวอาจเป็นผู้เข้าถึงเฉพาะสมณสาธูรกายนอกก็เป็นได้ ดังนั้น ในทางปฏิบัติจึงมิใช่เรื่องง่ายในการระบุว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ เป็นพระอริยบุคคลหรือไม่ หรือเป็นพระอริยบุคคลในระดับใด

4. เกณฑ์พื้นฐานในการพิจารณาสมณสาธูรกายของพระภิกษุ

จากเกณฑ์การพิจารณาสมณสาธูรกายของพระภิกษุดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าพระภิกษุมีบทบาทบุญญัตติแห่งศีลและภิกษุมาจารย์จำนวนมากเป็นเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติตนให้สมกับการเป็นนักรบในพระพุทธศาสนา และดูเหมือนว่าเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้จะครอบคลุมการใช้ชีวิตของพระภิกษุในทุกแง่มุมแล้ว แต่เนื่องด้วยบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน รูปแบบการดำเนินชีวิตของพระภิกษุจึงอาจมีความแตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลค่อนข้างมาก เป็นเหตุให้ยากต่อการวินิจฉัยว่าการกระทำใดพึงกระทำหรือไม่พึงกระทำจากสิกขาบทที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันซึ่งไม่มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดว่าการกระทำใดถูกหรือผิดดังเช่นในสมัยพุทธกาล ในยุคปัจจุบัน การพิจารณาตัดสินความถูกต้องดีงามในการประพฤติปฏิบัติตนของพระภิกษุมักจะใช้การเทียบเคียงกับบทบาทบุญญัตติที่มีอยู่เดิม อาทิเช่น ถ้าพระภิกษุชมการแข่งขันฟุตบอลโลกผ่านสื่อใดๆ ก็ตาม อาจถือได้ว่าเข้าข่ายดูการละเล่นซึ่งเป็นข้อห้ามตามบทบาทบุญญัตติแห่งพระวินัย เป็นต้น แต่ถ้าเป็นการกระทำที่แปลกใหม่หรือซับซ้อนมากจนยากที่จะ

เทียบเคียงกับบทบัญญัติข้อใดๆ ได้ เช่น การที่พระภิกษุร่วมมือกับนักธุรกิจเพื่อฟอกเงิน หรือการที่พระภิกษุช่วยพรรคการเมืองบางพรรคหาเสียงในรูปแบบต่างๆ นั้น การวินิจฉัยโดยการเทียบเคียงกับบทบัญญัติที่มีอยู่เดิมอาจไม่เพียงพอ จนบางครั้งอาจต้องย้อนมาพิจารณาที่ความสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดทางศาสนา (นิพพาน) ร่วมด้วย ซึ่งถ้าการกระทำใดสนับสนุนให้พระภิกษุบรรลุเป้าหมายสูงสุดทางศาสนาได้ก็จะเป็นการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่พึงปฏิบัติ เช่น พระนวกะพยายามศึกษานิทานชาดก เป็นต้น ในทางกลับกัน ถ้าการกระทำใดที่ขัดแย้งกับเป้าหมายสูงสุดทางศาสนาหรือไม่เป็นไปเพื่อการกำจัดกิเลส นั้นย่อมถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ไม่พึงปฏิบัติ เช่น การที่พระภิกษุพยายามชักชวนประชาชนให้เข้าร่วมการประชุมประท้วงทางการเมือง เป็นต้น ทั้งนี้ จากการศึกษาคัมภีร์พระวินัยปิฎก ผู้เขียนสังเกตเห็นว่าก่อนมีการบัญญัติสิกขาบทใดๆ ก็ตาม พระพุทธเจ้ามักจะทรงตรัสข้อความต่างๆ ดังนี้

*ตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยงยาก ความเป็นคนบำรุงยาก ความเป็นคนมักมาก ความเป็นคนไม่สันโดษ ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน
ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยงง่าย ความเป็นคนบำรุงง่าย ความมักน้อย
ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อากาที่นำเลื่อมใส การไม่ละสม
การปรารถนาความเพียร โดยอนกปริยาย (วินัยปิฎก มหาวีถัมภ์ เล่ม 1 ข้อ
20 หน้า 393)*

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้คุณธรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นเสมือนเกณฑ์ย่อยๆ ในการพิจารณาว่าสิ่งใดที่พระภิกษุพึงกระทำหรือไม่พึงกระทำก่อนที่พระองค์จะทรงบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ขึ้นมา ถ้าการกระทำใดเป็นคุณ (น่าสรรเสริญ) ก็คือ สิ่งที่พระภิกษุพึงกระทำเพราะเอื้อต่อการหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส แต่ถ้าการกระทำใดที่เป็นโทษ (น่าติเตียน) ก็คือ สิ่งที่พระภิกษุไม่พึงกระทำเพราะไม่เอื้อต่อการหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส ตัวอย่างเช่น กรณีพระสุทินน์เสพเมถุนธรรม พระพุทธเจ้าทรงติเตียน ความว่า “ดูก่อนโมฆบุรุษ การละกาม การกำหนดรู้ความหมายในกาม การกำจัดความกระหายในกาม

การเพิกถอนความตริภังค์อันเกี่ยวข้องกับกาม การระงับความก่อกวนเพราะกาม เราบอกไว้เป็นอนุเบกปริยาย มิใช่หรือ” (วินัยปิฎก มหาวีรังก์ เล่ม 1 ข้อ 20 หน้า 392) ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเสพเมถุนธรรมเป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับพระภิกษุ เพราะแสดงถึงการที่พระภิกษุไม่พยายามกำจัดกาม (กิเลส) ที่มีอยู่ในใจของตน นั้นเอง

จากคุณธรรมอันเป็นเกณฑ์ย่อยๆ ข้างต้น ผู้เขียนได้จำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) ความเป็นคนเลี้ยงง่าย บำรุงง่าย 2) ความเป็นคนมักน้อย สันโดษ และไม่สะสม 3) การเป็นผู้ขัดเกลา กำจัด และมีอาการน่าเลื่อมใส 4) การเป็นผู้ไม่คลุกคลีและปรารถนาความเพียร ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ความเป็นคนเลี้ยงง่าย บำรุงง่าย

ในการดำรงชีวิตเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แนวทางในการปฏิบัติตนเบื้องต้นให้เหมาะสมกับเป็นนักบวชที่น่าเลื่อมใส ด้วยการดำรงชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย และไม่ทำให้ตนเองและผู้มีจิตศรัทธาเกิดความยุ่งยาก ในการจัดหาปัจจัยจำเป็นต่างๆ มาถวาย ดังปรากฏในพระพุทธานุญาตนิสสัย 4 ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค ดังนี้

1. บรรพชาอาศัยโภชนะ คือคำข้าวอันหาได้ด้วยกำลังปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะในข้อนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาก คือภัตถวายสงฆ์ ภัตเฉพาะสงฆ์ การนิมนต์ ภัตถวายตามสลาก ภัตถวายในปักษ์ ภัตถวายในวันอุโบสถ ภัตถวายในวันปาฏิบพ.

2. บรรพชาอาศัยบังสุกุลจีวร เธอพึงทำอุตสาหะในข้อนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาก คือผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน ผ้าแกมกัน.

3. บรรพชาอาศัยโคนต้นไม้เป็นเสนาสนะ เธอพึงทำอุตสาหะในข้อนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาก คือวิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้น ถ้ำ.

4. บรรพชาอาศัยมุตรเฝ้าเป็นยา เธอพึงทำอุตสาหะในข้อนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาก คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย. (วินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 6 ข้อ 143 หน้า 361)

จากพระพุทธานุญาตนิสสัย 4 ข้างต้น แสดงให้เห็นชัดเจนว่าผู้ออกบวชในพระพุทธศาสนาพึงเป็นผู้เลี้ยงง่าย บำรุงง่ายด้วยปัจจัยสี่เหล่านี้ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคที่หาได้ง่าย ไม่จำเป็นต้องจัดทำขึ้นอย่างประณีตหรือมีราคาแพง อีกทั้งพระภิกษุยังไม่ควรเรียกร้องให้ญาติโยมนำสิ่งที่ตนต้องการมาถวายเพื่อประโยชน์แก่ตนเองอีกด้วย ดังตัวอย่างสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ความว่า “ภิกษุใด มิใช่ผู้อาพาธ ขอโภชนะอันประณีตเห็นปานนี้คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลา เนื้อ นมสด น้ำส้ม เพื่อประโยชน์แก่ตนแล้วฉัน เป็นปาจิตตีย์” (วินัยปิฎก มหาวีถังค์ เล่ม 4 ข้อ 517 หน้า 549) ด้วยเหตุนี้ การขออาหารชนิดใดๆ อย่างเจาะจงเพื่อสนองความต้องการของตนเอง จึงมิใช่สิ่งที่พระภิกษุพึงกระทำ เพราะไม่เป็นไปเพื่อการระลึกรู้ความอยากหรือกิเลสในใจของตน ยกเว้นในกรณีพระภิกษุอาพาธ นอกจากนี้ พระอัญญาเสนาะได้กล่าวเกี่ยวกับท่าทีในการขอที่พระภิกษุพึงปฏิบัติไว้ว่า “ผู้มีปัญญาทั้งหลายจะไม่ออกปากขอลอย ธีรชนควรรู้ไว้ พระอริยเจ้าทั้งหลาย ยินเจาะจงอยู่ที่ใด นั่นคือการขอของพระอริยเจ้าทั้งหลาย” (ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 58 ข้อ 1026 หน้า 287) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการบิณฑบาตโดยการยื่นสงบนึ่งหน้าบ้านญาติโยมถือเป็นการแสดงออกซึ่งการขอของพระภิกษุที่ญาติโยมควรทราบ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าการขอของพระภิกษุนั้นแตกต่างจากวณิพกทั้งหลาย

กรณีของพระอัญญาเสนาะ ในอัญญาเสนาชาดก ถือเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนตัวอย่างหนึ่งของการเป็นพระภิกษุผู้เลี้ยงง่าย บำรุงง่าย อันมีใจความว่า พระเจ้าพรหมทัตทรงนิมนต์พระอัญญาเสนาะมาฉันภัตตาหารหลายครั้งแล้ว และทรงสังเกตเห็นว่าพระอัญญาเสนาะไม่เคยขอสิ่งใดๆ จากพระองค์เลย วันหนึ่งพระองค์จึงทรงถามพระอัญญาเสนาะว่า “ข้าแต่ท่านอัญญาเสนาะ พวกวณิพกทั้งหลายที่โยมไม่รู้จัก พวกนั้นมาหาโยมแล้ว ขอสิ่งที่ต้องการกัน แต่เหตุไฉน พระคุณเจ้าจึงไม่ขออะไระโยม”

(ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 58 ข้อ 1021 หน้า 286) พระอัญญาเสนาะจึงกล่าวตอบว่า “เพราะผู้ขอ ย่อมไม่เป็นที่รักของผู้ให้ ส่วนผู้ให้ เมื่อไม่ให้สิ่งที่เขาขอ ก็ไม่เป็นที่รักของผู้ขอ เพราะฉะนั้นอาตมภาพ จึงไม่ขออะไรกะมhabพิตร ขอความบาดหมางใจจงอย่าได้มีแก่อาตมภาพเลย” (ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 58 ข้อ 1022 หน้า 286) จะเห็นได้ว่าการขอหรือเรียกร้องสิ่งใดอาจเป็นเหตุแห่งความบาดหมางระหว่างผู้ขอ กับผู้ถูกขอได้ โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้ขอไม่ได้รับสิ่งที่ขอ ดังนั้น การที่พระภิกษุไม่ขอ หรือไม่เรียกร้องใดๆ จากโยมจึงเป็นสิ่งที่พึงกระทำเพราะไม่นำมาซึ่งการเบียดเบียน โยมหรือทำให้ตนเองเกิดความโกรธหรือกิเลสต่างๆ ตามมา นอกจากนี้ แม้พระภิกษุจะไม่ได้เอ่ยปากขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากคฤหัสถ์โดยตรง แต่การขอโดยทางอ้อมก็ถือว่าเข้าข่ายการขอโดยมิชอบเช่นกัน ซึ่งศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก (ราชบัณฑิต) ได้รวบรวมจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคพร้อมทั้งยกตัวอย่าง การแสวงหาที่ไม่บริสุทธิ์แต่ละข้อไว้อย่างชัดเจน (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2543, หน้า 82-85) ดังต่อไปนี้

1) การหลอกลวง (กุหนา) เช่น การอ้างคุณวิเศษในตนเพื่อให้ญาติโยมนำลาภสักการะมาถวาย ตัวอย่างการพูดว่า “นี่นะโยม พระองค์โดมิต่าง ผิวพรรณ ฯลฯ เช่นนี้เช่นนั้น องค์นั้นเป็นอรหันต์” ญาติโยมเลยรู้ว่าท่านนี่เองคือพระอรหันต์ ก็เลยนำลาภสักการะมาให้

2) การพูดเข้าชี้ (สพนา) เช่น พระภิกษุเห็นโยมถืออ้อยเดินผ่านมา จึงเกิดความอยากฉันทอ้อย พระภิกษุจึงพยายามพูดจาเข้าชี้เพื่อจะขอลองชิม เป็นต้น

3) การพูดหวานล่อม (เนมิตติกตา) เช่น มีภิกษุรูปหนึ่ง ไปยังบ้านผู้หญิงคนหนึ่ง แสดงอาการให้รู้ว่ามาขออาหาร แต่หญิงคนนั้นไม่ยอมให้ ไกลไปบ้านเพื่อนบ้านเสีย ลักครุใหญ่ๆ หญิงเจ้าของบ้านกลับมา นึกว่าพระคุณเจ้าคงไปแล้ว ที่ไหนได้ท่านทนรออย่างทรหด พอพบหน้าอีกพระคุณเจ้าจึงเล่าความฝันของตนให้ฟัง ลีลาได้ฟังความฝันประหลาดของพระคุณเจ้าก็รู้ทันทีว่าท่านแอบเข้าไปสำรวจในบ้านหมดแล้ว จะบอก

พระคุณเจ้าว่าไม่มีอะไรถวายก็คงไม่สำเร็จ จึงจำต้องแบ่งของให้ไป เพื่อฝันของท่านจะได้กลายเป็นจริงบ้าง

4) การพูดเหน็บให้เจ็บใจ (นิปเปลีกตา) เช่น พระภิกษุรูปหนึ่ง กล่าวกับชาวบ้านว่า “พระหลายองค์ที่สวนทางอาตมาไป พูดว่าชาวบ้านนี้หลายครัวเรือนก็จริง ไม่มีใครมีศรัทธาสักคน พระผ่านมาก็องค์ๆ ก็กลับไปตัวเปล่า” ชาวบ้านบางคนอาจยอมถวายอาหารท่านแม้ไม่เต็มใจ เป็นต้น

5) การหากำไรทางอ้อม (นิชิตฺติสนตา) เช่น พระภิกษุนำเงินที่ญาติโยมถวายไปออกดอกออกผล หรือลงทุนทำธุรกิจเพื่อแสวงหาผลกำไร เป็นต้น

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การขอโดยอ้อมของพระภิกษุดังกล่าวข้างต้นก็ถือว่าเป็นผิดศีลเช่นเดียวกับการขอโดยตรง เพราะจิตของพระภิกษุได้ตกเป็นทาสความอยากเช่นเดียวกัน อีกทั้งการขอโดยอ้อมเหล่านี้ยังอาจก่อให้เกิดการกระทำผิดศีลข้ออื่นๆ ร่วมด้วย เช่น การพูดเหน็บแถม และการกล่าวถึงคุณวิเศษที่ไม่มีในตน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงจะเห็นได้ว่าการขอหรือเรียกร้องใดๆ ของพระภิกษุนอกจากจะเป็นการกระทำที่แสดงถึงความเลี้ยงยาก บำรุงยากแล้วยังอาจก่อให้เกิดอกุศลกรรมทั้งผู้ขอและผู้ถูกขออีกด้วย นอกจากประเด็นเรื่องการขอแล้ว ยังมีประเด็นอื่นๆ อีกที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงง่าย บำรุงง่าย อาทิเช่น การที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทให้พระภิกษุฉันเฉพาะอาหารมังสวิรัตเพียงอย่างเดียวเหมือนนักบวชบางลัทธิในสมัยพุทธกาล ดังนั้น ถ้าญาติโยมถวายอาหารที่มีเนื้อสัตว์ปรุงสุกแล้วพระภิกษุก็สามารถฉันได้ เป็นต้น ทั้งนี้ นอกเหนือจากปัจจัยด้านอาหารดังกล่าวแล้ว ปัจจัยสี่ด้านอื่นๆ ก็ควรเป็นไปอย่างเรียบง่ายไม่ยุ่งยากเช่นเดียวกัน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้เลี้ยงง่าย บำรุงง่าย ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเป็นผู้เลี้ยงง่ายบำรุงง่ายนั้นเป็นคุณทั้งแก่ตัวพระภิกษุเอง และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อีกทั้งยังสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธานุศาสนานี้ อีกด้วย เพราะนำมาซึ่งการเอาชนะกิเลสที่มีอยู่ในใจตน นั่นเอง

2) ความเป็นคนมักน้อย สันโดษ และไม่สะสม

ความมักน้อยถือเป็นลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของนักบวชที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ ซึ่งตรงข้ามกับความมักมากอันเป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความโลภที่มีอยู่ในจิตใจซึ่งพระภิกษุควรพยายามกำจัดให้หมดสิ้นไป ในสมัยพุทธกาลได้มีตัวอย่างจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงติเตียนภิกษุผู้มักมากและได้ทรงบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ขึ้นมา ดังเช่นตัวอย่างของพระปิลินทวัจฉเถระ ซึ่งมีชื่อเสียงในด้านการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์จนชาวบ้านต่างพากันเลื่อมใส จึงทำให้ท่านได้รับลาภสักการะเป็นจำนวนมาก อันได้แก่ เกสัช 5 คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ซึ่งท่านมักจะแบ่งปันเกสัชเหล่านี้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่นๆ ด้วย เมื่อภิกษุทั้งหลายได้รับมาก็ต่างพากันสะสมไว้ตามที่ต่างๆ จนพวกสัตว์เล็กสัตว์น้อย เช่น หนู และแมลงเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณนั้นเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงพากันตำหนิว่า “โณภิกษุทั้งหลายจึงพอใจในความมักมากเช่นนี้” เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงติเตียนและทรงบัญญัติสิกขาบท ความว่า “อนึ่งมีเกสัชอันควรลืมนของภิกษุผู้อาพาธ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ภิกษุรับประเคนของนั้นแล้ว พึงเก็บไว้ฉันได้ 7 วันเป็นอย่างยิ่ง ภิกษุให้ล่วงกำหนดนั้นไปเป็นนิสสัคคิยาจิตตีย์” (วินัยปิฎก มหาวีถังค์ เล่ม 3 ข้อ 140 หน้า 1030-1032) จากตัวอย่างดังกล่าวจะสังเกตเห็นว่าความมักมากและการสะสมมักเป็นของคู่กัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดช่วงเวลาในการเก็บอาหารและเกสัชแต่ละชนิดไว้บริโภคนเพื่อให้พระภิกษุเกิดความมักน้อยและไม่สะสมนานเกินความจำเป็น

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงตรัสโทษของความมักมากในแง่มุมของการเป็นเหตุแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสในวิริยารัมภาทิวรรค ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคตฺรณิกาย เอกนิบาต ความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นหรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนความเป็นผู้มีมีความมักมาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลมีความมักมาก อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และกุศล

ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป” (อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม 32 ข้อ 63 หน้า 128) ตัวอย่างเช่น ในสมัยพุทธกาล ภิกษุจำนวนหนึ่งขอให้ช่างหม้อทำบาตรใบใหม่ให้พวกตน ทั้งที่บาตรเก่ายังอยู่ในสภาพใช้งานได้ เป็นเหตุให้ช่างหม้อผู้นี้ไม่มีเวลาปั้นสินค้าชนิดอื่นๆ เพื่อขายเลี้ยงชีพ จนครอบครัวขาดรายได้ และบุตรกับภรรยาของเขาต้องมีความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงบัญญัติสิกขาบท ความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ควรขอบาตร ภิกษุใดขอ ต้องอาบัติทุกกฏ” (วินัยปิฎก มหาวีถัมภ์ เล่ม 3 ข้อ 128 หน้า 1001-1003) จะเห็นได้ว่า การมกมากของภิกษุมิใช่แต่จะทำให้ภิกษุยังห่างไกลจากการบรรลุเป้าหมายสูงสุดทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังก่อให้เกิดการเบียดเบียนผู้อื่นและปัญหาต่างๆ ตามมาอีกด้วย

นอกจากความมกน้อยแล้ว ความสันโดษก็ถือเป็นคุณธรรมสำคัญอีกประการหนึ่งของนักบวชในพระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในวิริยารัมภาทิวรรค อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนความเป็นผู้มีความสันโดษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลมีความสันโดษ กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป” (อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม 32 ข้อ 66 หน้า 129) ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “สันโดษ” ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ไว้ว่า “ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของตนซึ่งได้มา ด้วยริ้วแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอุมรู้จักพอ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2553, หน้า 105-106) ถ้าพระภิกษุเกิดความไม่พอใจในปัจจัยต่างๆ ที่ตนมีอยู่หรือได้มา ย่อมก่อให้เกิดอกุศลธรรมขึ้นได้ เช่น หมกมุ่นในการแสวงหากว่าจะได้สิ่งที่ตนต้องการจนไม่มีเวลาในการปฏิบัติภาวนา หรือบางครั้งอาจเลือกใช้วิธีการที่ไม่สุจริตร่วมด้วยเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา ดังเช่นการแสวงหาที่ไม่บริสุทธิ์ 5 ประการที่กล่าวแล้วข้างต้น ทั้งนี้ ความสันโดษแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) ยถาลภสันโดษ

2) ยถาพลสันโดษ และ 3) ยถาสารูปสันโดษ (อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณิอัฐกถา เล่ม 32 ข้อ 66 หน้า 137) ซึ่งวคิน อินทสระ ได้อธิบายไว้ ดังนี้

สันโดษก็จะมีอยู่ 3 ระดับด้วยกัน คือ 1. พอใจตามที่ได้ (ยถาลากสันโดษ) ได้มาเท่าไรก็พอใจเท่านั้น แต่ว่าต้องได้มาโดยสุจริต ถ้าได้มาโดยทุจริตก็เป็นการเสียสันโดษแล้ว... 2. พอใจตามกำลัง (ยถาพลสันโดษ) คือ มีกำลังเท่าไร เท่าที่เราจะทำได้ก็พอใจเท่านั้นตามกำลังของเรา... ถ้าเมื่อไม่พอใจตามกำลัง แล้วมันจะหันไปในทางทุจริต อยากรจะได้เท่าคนอื่น เห็นคนอื่นเขาได้มากก็อยากรจะได้เท่าคนอื่น ไม่นึกถึงกำลังของตัวเอง... 3. พอใจตามสมควร หรือตามความเหมาะสมแก่ตัว (ยถาสารูปสันโดษ) หมายความว่า อะไรที่ไม่สมควรแก่เรา ก็ไม่ฟุ้งซ่านอยากได้สิ่งที่ไม่สมควรแก่ตน... ถ้าไปรับสิ่งที่ไม่สมควรแก่ตนเข้าก็จะนำภัยมาให้แก่ตัวเดือดร้อนภายหลังได้ (วคิน อินทสระ, 2545, หน้า 23-26)

จากการอธิบายข้างต้น แสดงให้เห็นว่าถ้าพระภิกษุรูปใดไม่รู้สึกพึงพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่หรือได้มา พระภิกษุรูปนั้นมีโอกาสที่จะการกระทำผิดพระวินัยได้ง่าย เพราะจิตใจตกเป็นทาสความอยากได้ออยากมี ตัวอย่างเช่น กรณีของพระฉัพพัคคีย์ที่ต้องการมีสันถัดเจือด้วยไหม จึงขอให้ช่างไหมช่วยต้มตัวไหมให้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงติเตียนและทรงบัญญัติสิกขาบทที่ว่า “อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำสันถัดเจือด้วยไหม เป็นนิสสัคคียปาจิตตีย์” (วินัยปิฎก มหาวีรังก์ เล่ม 3 ข้อ 74 หน้า 874-877) เนื่องจากการที่พระฉัพพัคคีย์อยากตกแต่งสันถัดของตนด้วยไหมดังกล่าวแสดงนัยว่าพระฉัพพัคคีย์มิได้พอใจในสันถัดธรรมดาๆ ที่ตนมีอยู่นั่นเอง ทั้งนี้ นอกจากสันโดษ 3 ระดับข้างต้นแล้ว พระอรรถกถาจารย์ยังอธิบายอีกว่า พระภิกษุควรสันโดษใน 4 ปัจจัย อันได้แก่ 1) สันโดษในจีวร 2) สันโดษในบิณฑบาต 3) สันโดษในเสนาสนะ และ 4) สันโดษในคิลานปัจจัย ดังนั้น สันโดษจึงมี 12 อย่าง อันได้แก่ 1) ยถาลากสันโดษในจีวร 2) เป็นยถาพลสันโดษในจีวร 3) ยถาสารูปสันโดษในจีวร 4) ยถาลากสันโดษในบิณฑบาต 5) เป็นยถาพลสันโดษในบิณฑบาต 6) ยถาสารูปสันโดษในบิณฑบาต 7) ยถาลากสันโดษในเสนาสนะ 8) เป็นยถาพลสันโดษในเสนาสนะ

9) ยถาสารูปสันโดษในเสนาสนะ 10) ยถาลาภสันโดษในคิลานปัจฉัย 11) เป็นยถาพลสันโดษในคิลานปัจฉัย 12) ยถาสารูปสันโดษในคิลานปัจฉัย (อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณีนีอัฐกถา เล่ม 32 ข้อ 66 หน้า 136 - 140) สำหรับสันโดษ 12 อย่างดังกล่าว พระอรรถกถาจารย์ได้ขยายความโดยละเอียดในพระอรรถกถาของพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ซึ่งผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างเฉพาะความสันโดษในจีวร ดังนี้

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้จีวรดีก็ตาม ไม่ดีก็ตาม เธอใช้สอยจีวรนั้นเท่านั้น ไม่ปรารถนาจีวรอื่น ถึงได้ก็ไม่รับ นี่เป็นยถาลาภสันโดษในจีวรของเธอ.

ต่อมาภายหลัง เธอมีกำลังน้อยตามธรรมดาที่ดี ถูกความป่วยไข้ครอบงำก็ดี ถูกความชราครอบงำก็ดี เมื่อห่มจีวรหนักย่อมลำบาก เธอเปลี่ยนจีวรนั้นกับภิกษุผู้ชอบพอกัน แม้ใช้สอยจีวรเบาอยู่ ก็ยังเป็นผู้สันโดษอยู่นั่นเอง นี่เป็นยถาพลสันโดษในจีวรของเธอ.

ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้ปัจจัยอย่างประณีต ครั้นเธอได้บาตรและจีวรเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นบาตรจีวรมีค่ามากหรือมีจำนวนมาก เธอถวายด้วยคิดว่า นี่สมควรแก่พระเถระทั้งหลายผู้บวชนาน นี่สมควรแก่ภิกษุพหูสูต นี่สมควรแก่ภิกษุไข้ นี่จึงมีแก่ภิกษุผู้มีลาภน้อย ดังนี้ หรือรับเอาจีวรเก่าของภิกษุเหล่านั้น หรือเลือกเก็บผ้าที่ไม่มีชายจากกองหยากเยื่อ เป็นต้น แม้เอาผ้าเหล่านั้นมาทำเป็นสังฆาฏีครอง ก็ยังเป็นผู้สันโดษอยู่นั่นเอง นี่เป็นยถาสารูปสันโดษในจีวรของเธอ... ก็บริขาร 8 คือ ไตรจีวร บาตร มีดตัด ไม้ชำระฟัน เข็ม ประคดเอว และผ้ากรองน้ำ ย่อมควรแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยความยินดีปัจจัยตามมีตามได้ 12 อย่างนี้. (ทีฆนิกาย สุมังคลวลลีนีอัฐกถา เล่ม 11 ข้อ 101 หน้า 444-447)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุควรพึงพอใจในจีวรที่ตนมีอยู่หรือหามาได้ด้วยวิธีการที่สุจริต เช่น เก็บเศษผ้าที่ผู้คนนำมาทิ้งไว้ หรือ แลกเปลี่ยน

กับพระภิกษุรูปอื่น เป็นต้น สำหรับความสันโดษในบิณฑบาต ในเสนาสนะ และในคิลานปัจฉัยก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ความสันโดษมิใช่สิ่งดีงามในทุกกรณี ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรารู้ทั่วถึงคุณของธรรม 2 อย่าง คือ ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรม 1 ความเป็นผู้ไม่ย่อหย่อนในความเพียร 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า เราเริ่มตั้งความเพียรอันไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น และกระดูกก็ตามที เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเถิด ยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุได้ด้วยริ้วแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความปากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเสีย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โพธิญาณอันเรานั้นได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม อันเรานั้นได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท (อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต เล่ม 33 ข้อ 25 1 หน้า 297)

จากพระสูตรข้างต้น จะเห็นได้ว่าการไม่สันโดษในกุศลธรรมก็ถือเป็นคุณธรรมประการหนึ่งที่พระภิกษุพึงมี เพราะถ้ายังไม่บรรลุอรหัตผลแล้ว การบำเพ็ญเพียรเพื่อละกิเลสก็ยังพึงทำต่อไป ถ้าพระภิกษุรูปใดพอใจในกุศลธรรมเบื้องต้นที่ได้แล้ว ย่อมไม่ชวนขวายที่จะฝีกฝนตนเองมากยิ่งขึ้นเพื่อให้ได้กุศลธรรมที่ยิ่งกว่า อาทิเช่น เมื่อพระภิกษุรูปหนึ่งๆ บำเพ็ญเพียรทางจิตจนเข้าสู่ฌานขั้นต้นแล้ว รู้สึกพึงพอใจในปิติสุขที่เกิดขึ้นจึงไม่คิดที่จะพัฒนาความละเอียดของจิตให้ยิ่งขึ้นไปอีก ความก้าวหน้าในการปฏิบัติจึงไม่เกิดขึ้นตามมาเพราะกิเลสจำนวนมากยังมีได้ถูกกำจัด ดังนั้น ความพึงพอใจดังกล่าวจึงเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เพราะถ้าจิตยังมากด้วยกิเลสอยู่ความทุกข์ก็ย่อมยังคงอยู่เช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) ที่ว่า “ความไม่สันโดษในกุศลธรรมก็มาคู่กับความไม่ประมาท คือ เมื่อไม่สันโดษในกุศลธรรม แล้วก็ไม่ประมาท ก็จะไม่เพียรพยายามสร้างบำเพ็ญสิ่งที่ตั้งมานั้นให้ยิ่งๆ ขึ้นไป... ที่นี้ สันโดษที่เป็นคุณธรรมนั้น

คือสันโดษสำหรับพระในปัจจัยสี่ ถ้าพูดอย่างภาษาญาติโยมชาวบ้านก็คือ สันโดษในวัตถุสิ่งที่จะเอามาบริโภคใช้สอย” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2560, หน้า 107-108) ด้วยเหตุนี้ จึงพอสรุปได้ว่าพระภิกษุควรมีความสันโดษในปัจจัยสี่แต่ไม่ควรสันโดษในกุศลธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจัยที่มุ่งสู่การบรรลุ มรรค ผล นิพพาน นั้นเอง

3) การเป็นผู้ขัดเกลา กำจัดกิเลส และมีอาการน่าเลื่อมใส

การกำจัดและขัดเกลากิเลส ถือเป็นคุณธรรมสำคัญอย่างยิ่งต่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาและเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงออกภายนอกของพระภิกษุด้วย ถ้าพระภิกษุรูปใดสามารถกำจัดและขัดเกลากิเลสในใจของตนให้เบาบางลงได้ การแสดงออกภายนอกของพระภิกษุรูปนั้นย่อมเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสัรมตามมาโดยง่าย และเป็นเหตุให้ประชาชนเกิดความน่าเลื่อมใสศรัทธาตามมา จึงจะเห็นได้ว่าการพัฒนาจิตใจให้ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาสมณสาธูปภายนอกของพระภิกษุ ดังที่พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ในอรรถกถาแห่งพระวินยปิฎก มหาวีถักค์ ความว่า

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ละอสังวร ตั้งอยู่ในสังวร ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้ขัดเกลากิเลส และความเป็นผู้กำจัดกิเลสออก, เพราะเหตุนี้สังวร ท่านจึงเรียกว่า ความขัดเกลาและความกำจัด. อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ละอสังวร ตั้งอยู่ในสังวร ไม่เข้าไปใกล้กายทุจริต และวจีทุจริต ซึ่งไม่ชวนให้เกิดความเลื่อมใส คือไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ไม่สงบ ไม่เรียบร้อยแห่งกายและวาจา และไม่เข้าไปใกล้กุกุศลวิตก 3 ซึ่งไม่ชวนจิตให้เกิดความผ่องใส คือไม่เป็นที่ตั้งแห่งความผ่องใสแห่งจิต ไม่สงบ ไม่เรียบร้อย ย่อมเป็นไปเพื่อความบริบูรณ์แห่งกายสุจริต วจีสุจริต และกุกุศลวิตก 3 ซึ่งผิดแผกจากนั้นนั่นแล ที่ชวนให้เกิดความเลื่อมใส คือเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส สงบ เรียบร้อย, เพราะเหตุนี้สังวร ท่านจึงเรียกว่า ความเป็นอาการให้เกิดความเลื่อมใส (วินยปิฎก สมันตปาสาทิกา

อวัชรกถา เล่ม 1 ข้อ 20 หน้า 734-735)

จากอรรถกถาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าถ้าพระภิกษุรูปใดมีการแสดงออกทางกายและวาจาที่ไม่สำรวม ย่อมเกิดจากจิตใจที่เป็นอกุศล คือ ตกเป็นทาส ความโลภ ความโกรธ และความหลง ในทางตรงกันข้าม ถ้าพระภิกษุรูปใดมีการแสดงออกทางกายและวาจาที่เรียบร้อยสำรวมดี ย่อมเกิดจากจิตใจที่เป็นกุศล คือ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสต่างๆ แต่ทั้งนี้ ผู้เขียนสังเกตเห็นว่าการที่พระพุทธเจ้าแยก “อาการที่น่าเลื่อมใส” ออกมาต่างหากนั้น อาจเป็นเพราะว่าพระภิกษุสามารถพัฒนาการแสดงออกภายนอกให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยสำรวมได้ทั้งที่จิตใจยังคงมีกิเลสอยู่ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการรู้จักข่มใจตนเองเป็นสำคัญ อีกทั้ง การปรับเปลี่ยนที่พฤติกรรมการแสดงออกภายนอกอาจเป็นสิ่งที่กระทำได้ง่ายกว่าการกำจัดหรือขจัดเกลากิเลสภายในใจของตน ดังนั้น ถึงแม้พระภิกษุรูปนั้นๆ จะยังคงมีจิตที่มากด้วยกิเลสอยู่ แต่ก็ควรพยายามแสดงออกภายนอกให้สำรวมไว้ก่อน เพราะการแสดงออกทางกายและวาจาเป็นสิ่งที่ประชาชนสังเกตเห็นได้ง่าย และมักมีผลความเลื่อมใสของประชาชนทั้งที่มีต่อตัวพระภิกษุรูปนั้นๆ และพระภิกษุรูปอื่นๆ ในสังฆมณฑล ซึ่งอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ถึงแม้พระภิกษุจะยังไม่สามารถเข้าถึงสมณสารูปภายในระดับใดๆ ได้ ก็ควรแสดงออกซึ่งสมณสารูปภายนอกที่เรียบร้อยสำรวม เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนนั่นเอง

4) การเป็นผู้ไม่คลุกคลี และปรารถนาความเพียร

ในการฝึกฝนตนเองของพระภิกษุเพื่อให้ถึงความดับทุกข์นั้น จำเป็นต้องอาศัยความเพียรพยายามในการลดละกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง ทั้งนี้ อุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระภิกษุขาดความเพียรในการฝึกฝนตนเองในด้านต่างๆ ก็คือการคลุกคลีกันในกลุ่มของพระภิกษุ ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ในอรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก มหาวีถักค์ ความว่า

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สำรวม ย่อมเป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่ และเพื่อความหมัก หมมด้วยกิเลส ทั้งย่อมเป็นสภาพเป็นไปตามความเกียจคร้าน คือเป็นไปเพื่อยังวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเกียจคร้านแปดอย่างให้บริบูรณ์. เพราะเหตุนั้น อสังวร ท่านจึงเรียกว่า ความคลุกคลี และความเกียจคร้าน (วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา อัญญฎกา เล่ม 1 ข้อ 20 หน้า 733-734)

ข้อความในอรรถกถาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความคลุกคลีกันระหว่างพระภิกษุ นั้น นอกจากจะไม่เป็นผลดีต่อการกำจัดกิเลสให้เบาบางลงแล้ว ยังอาจส่งผลให้เกิดการพอกพูนกิเลสมากขึ้นอีกด้วย ดังเช่นกรณีของพระฉัพพัคคีย์ ซึ่งมีก่อกองเรื่องทะเลาะวิวาทกับภิกษุรูปอื่นๆ อยู่เสมอ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงกล่าวเตือนความว่า “ดูก่อนโมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ทะเลาะกับพวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก คือด่าว่า สบประมาท กระทบกำเนียดบ้าง ซื่อบ้าง วงศ์ตระกูลบ้าง การงานบ้าง ศิลปะบ้าง โรคบ้าง รูปพรรณบ้าง กิเลสบ้าง อาบัติบ้าง คำด่าที่ทรามบ้าง การกระทำของพวกเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว” (วินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 4 ข้อ 182 หน้า 27) ซึ่งจะเห็นว่าการคลุกคลีกันในหมู่พระภิกษุเป็นสิ่งที่พึงระมัดระวัง เพราะเป็นเหตุแห่งการกระทบกระทั่งกันได้ง่าย และอาจทำให้พระภิกษุก่อมนอกกรรม วจกรรม และกายกรรมตามมา อาทิเช่น การคิดอาฆาตพยาบาท การกล่าวคำดูถูกดูหมิ่น และการทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วประชาชนผู้พบเห็นย่อมหมดความเลื่อมใสศรัทธา ด้วยเหตุนี้ การคลุกคลีกันจึงเป็นเหตุให้เกิดการพอกพูนของกิเลสได้ง่าย อีกทั้งยังทำให้ทุกฝ่ายเสียเวลาและโอกาสในการบำเพ็ญเพียรทางจิต อีกด้วย

นอกจากการคลุกคลีในหมู่พระภิกษุดังกล่าวแล้ว การคลุกคลีกันระหว่างพระภิกษุกับฆราวาสก็เป็นสิ่งที่พึงระมัดระวังด้วยเช่นกัน เพราะอาจนำมาซึ่งความเสียหายต่างๆ ตามมาได้ ดังตัวอย่างของภิกษุรูปหนึ่งที่ยอมให้ผู้หญิงคนหนึ่งร่วมเดินทางไปด้วย เนื่องจากเธอเพิ่งทะเลาะกับสามีและต้องการหนีออกจากบ้าน

เมื่อสามิตามมาพบเข้าจึงเกิดการเข้าใจผิดคิดว่าภิกษุรูปนั้นกำลังพากรรยาของตนหนี เขาจึงลงมือทุบตีภิกษุรูปดังกล่าวจนได้รับบาดเจ็บ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงติเตียนภิกษุรูปนั้นและทรงบัญญัติสิกขาบท ที่ว่า “อนึ่ง ภิกษุใด ชักชวนแล้วเดินทางไกลสายเดียวกันกับมาตุคาม โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง เป็นปาจิตติย” (วินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 4 ข้อ 658 หน้า 711) นอกจากการคลุกคลีกับสตรีเพศจะเป็นสิ่งที่พระภิกษุพึงระมัดระวังแล้ว การคลุกคลีกันของพระภิกษุและฆราวาสกลุ่มอื่นๆ ก็อาจเสี่ยงต่อความเสียหายได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการคลุกคลีกับนักธุรกิจและนักการเมือง ซึ่งจากการติดตามข่าวสารบ้านเมืองในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ทำให้พบว่ามีพระภิกษุหลายรูปกระทำผิดกฎหมายและศีลธรรมอันดีต่างๆ เพราะการคลุกคลีกับบุคคลกลุ่มดังกล่าว เช่น กรณีการฟอกเงิน การร่วมหุ้นทางธุรกิจ และการช่วยนักการเมืองหาเสียง เป็นต้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวอาจทำให้พระภิกษุเสี่ยงต่อการพ้นสภาพจากการเป็นพระภิกษุ และต้องอาญาแผ่นดินอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีกรณีตัวอย่างเกี่ยวกับการคลุกคลีระหว่างพระภิกษุกับฆราวาสอีกมากมายที่เป็นเหตุให้พระภิกษุต้องกระทำผิดพระวินัย เช่น การบอกรับให้ห่วย การทำเสน่ห์ และการทำไสยศาสตร์ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมักพบเห็นกันอยู่ทั่วไปในประเทศไทยของเรา

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าความคลุกคลีกันมักเป็นเหตุให้พระภิกษุกระทำผิดศีลธรรมอันดีงามทั้งหลายได้โดยง่าย และยิ่งไปกว่านั้น ความคลุกคลีกันดังกล่าวยังมักเป็นเหตุแห่งความเกียจคร้านในการฝึกฝนตนเองพระภิกษุอีกด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเกี่ยวกับวัตถุแห่งความเกียจคร้านแปดประการ (กุสิตัวตถุ 8) ซึ่งปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ปาฏิภคคตวรรค ดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องของคนเกียจคร้าน (กุสิตัวตถุ) ๘ อย่างเหล่านี้;
๘ อย่าง คืออะไร?

(๑) ภิกษุมิงานที่จะต้องทำ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เรามีงานที่จะต้องทำ เมื่อเราทำงาน ร่างกายก็จะเหน็ดเหนื่อย อย่างกระนั้นเลย เรานอน

(เอาแรง) เสียก่อนเกิด; คิดดังนี้แล้ว เธอก็ นอนเสีย ไม่เริ่มระดมความเพียร เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อเข้าถึงธรรมที่ยังไม่เข้าถึง เพื่อประจักษ์แจ้งธรรมที่ยังไม่ประจักษ์แจ้ง...

(๒) อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำงานเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้ทำงานเสร็จแล้ว และเมื่อเราทำงาน ร่างกายก็เหน็ดเหนื่อยแล้ว อย่างกระนั้นเลย เราจะนอน (พัก) ละ; คิดดังนี้ แล้ว เธอก็นอนเสีย...

(๓) อีกประการหนึ่ง ภิกษุจะต้องเดินทาง เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องเดินทาง เมื่อ เราเดินทาง ร่างกายก็จะเหน็ดเหนื่อย อย่างกระนั้นเลย เรานอน (เอาแรง) เสียก่อนเกิด; คิด ดังนี้แล้ว เธอก็นอนเสีย...

(๔) อีกประการหนึ่ง ภิกษุเดินทางเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้เดินทางเสร็จ แล้ว และเมื่อเราเดินทาง ร่างกายก็เหน็ดเหนื่อย แล้ว อย่างกระนั้นเลย เราจะนอน (พัก) ละ; คิด ดังนี้แล้ว เธอก็นอนเสีย...

(๕) อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามหมู่บ้าน หรือ ตามชุมชน ไม่ได้โภชนะอย่าง หอมหรือประณีตเต็มตามต้องการ เธอมีความคิดว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามหมู่บ้าน หรือตาม ชุมชน ไม่ได้โภชนะอย่างหอมหรือประณีตเต็มตามต้องการ ร่างกายของเราก็เหน็ดเหนื่อย ไม่ เหมาะแก่งาน อย่างกระนั้นเลย เราจะนอน (พัก) ละ; คิดดังนี้แล้ว เธอก็นอนเสีย...

(๖) อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามหมู่บ้าน หรือ ตามชุมชน ได้โภชนะอย่าง หอมหรือประณีตเต็มตามต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามหมู่บ้าน หรือตามชุมชน ได้โภชนะอย่างหอมหรือประณีตเต็มตามต้องการแล้ว ร่างกายของเราก็หนักอึ้ง เป็นเหมือนดั่งถั่วหมัก ไม่เหมาะสมแก่งาน อย่างกระนั้นเลย เรานอน เสียเกิด; คิดดังนี้แล้ว เธอก็ นอนเสีย...

(๗) อีกประการหนึ่ง ภิกษุเกิดมีอาพาธเล็กๆ น้อยๆ เธอมีความคิด
ดังนี้ว่า เราเกิดมีอาพาธ เล็กน้อยขึ้นแล้ว มีเหตุผลสมควรที่จะนอนได้ อย่
ากระนั้นเลย เรานอนพักเสียเถิด; คิดดังนี้แล้ว เธอก็นอนเสีย...

(๘) อีกประการหนึ่ง ภิกษุหายป่วย พ้นจากไข้ไม่นาน เธอมี
ความคิดอย่างนี้ว่า เราหายป่วย พ้นจากไข้อยังไม่นาน ร่างกายของเรายัง
อ่อนแอ ไม่เหมาะแก่งาน อย่ากระนั้นเลย เรานอนเสีย เถิด; คิดดังนี้แล้ว
เธอก็นอนเสีย... (ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 16 ข้อ 343 หน้า 234-236;
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556, หน้า 42-43)

จากพระสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุที่ยังมากด้วยความเกียจคร้าน
มักคิดหาเหตุผลต่างๆ นานา เพื่อให้ตนเองไม่ต้องบำเพ็ญเพียรอย่างไม่ต้องรู้สึก
ผิดใดๆ ยิ่งถ้าได้พูดคุยกับพระภิกษุรูปอื่นที่มีความเกียจคร้านเช่นเดียวกันแล้ว ก็อาจ
ยิ่งมั่นใจในความคิดของตนเองมากขึ้นว่าสิ่งที่ตนคิดนั้นถูกต้อง สุดท้ายจึงพากันพัก
ผ่อนนอนหลับแทนที่จะเพียรกำจัดความเกียจคร้านที่เกิดขึ้นในใจตนขณะนั้น ซึ่ง
แตกต่างจากพระภิกษุผู้ปรารถนาความเพียรอันประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์แห่งความเพียร
ทั้งแปดอย่าง (อาร์พาวัตถุ 8) ดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องที่จะให้เร่งเพียร (อาร์พาวัตถุ) ๘ อย่างเหล่านี้;
๘ อย่าง คืออะไร?

(๑) (กรณีจะต้องทำงาน)...ภิกษุคิดว่า เรามีงานที่จะต้องทำ และ
ขณะเมื่อเราทำงาน การมนสิการ คำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ก็จะทำ
ไม่ได้ง่าย อย่ากระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเสียก่อนเถิด เพื่อจะได้
บรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อเข้าถึงธรรมที่ยังไม่เข้าถึง เพื่อประจักษ์แจ้ง
ธรรมที่ยังไม่ประจักษ์ แจ้ง, คิดดังนี้แล้ว ภิกษุนั้น ก็จึงเร่งระดมความเพียร...

(๒) (กรณีทำงานเสร็จ)...ภิกษุคิดว่า เราได้ทำงานเสร็จแล้ว ก็แล
ขณะเมื่อทำงาน เรามิได้ สามารถมนสิการคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย
อย่ากระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเถิด...

(๓) (กรณีจะต้องเดินทาง)...ภิกษุคิดว่า เราจะต้องเดินทาง แลขณะเมื่อเราเดินทาง การ มนสิการคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ก็จะทำไม่ได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความ เพียรเสียก่อนเกิด...

(๔) (กรณีเดินทางแล้ว)...ภิกษุคิดว่า เราเดินทางเสร็จแล้ว ก็แลขณะเมื่อเดินทาง เรามิได้ สามารถมนสิการคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเกิด...

(๕) (กรณีบิณฑบาตไม่ได้อาหารเต็มต้องการ)...ภิกษุคิดว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามหมู่บ้าน หรือตามนิคม ไม่ได้โภชนะอย่างหมองหรือประณีตเต็มตามต้องการ ร่างกายของเราก็คล่องเบา เหมาะแก่้งาน อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเกิด...

(๖) (กรณีบิณฑบาตได้อาหารเต็มต้องการ)...ภิกษุคิดว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามหมู่บ้าน หรือตามชุมชน ได้โภชนะอย่างหมองหรืออย่างประณีตเต็มตามต้องการแล้ว ร่างกายของเรา คล่องเบาเหมาะแก่้งาน อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเกิด...

(๗) (กรณีเกิดอาพาธเล็กน้อย)...ภิกษุคิดว่า เราเกิดมีอาพาธเล็กน้อยๆ ขึ้นแล้ว เป็นไป ได้ที่อาพาธของเราอาจหนักขึ้น อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเสียก่อนเกิด...

(๘) (กรณีหายอาพาธ)...ภิกษุคิดว่า เราหายป่วย ยังฟื้นจากไข้ไม่นาน เป็นไปได้ที่อาพาธ อาจหนักกลับเป็นใหม่อีก อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเสียก่อนเกิด..." (ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 16 ข้อ 344 หน้า 237-239; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2556, หน้า 43-44)

จากวัตถุแห่งความเพียรทั้ง 8 ประการข้างต้น จะเห็นได้ว่าในสถานการณ์เดียวกัน ภิกษุผู้ปรารถนาความเพียรจะคิดต่างจากภิกษุผู้เกียจคร้าน ภิกษุผู้ปรารถนา

ความเพียรจะมีความคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต อันจะนำมาซึ่งความเพียรในการกำจัดความเกียจคร้านและกิเลสต่างๆ ดังที่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ชื่อว่า อาริทธวิริยา ได้แก่เหล่าภิกษุที่ปรารถนาความเพียร ทางกายและทางใจ. ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุใด บรรเทาความคลุกคลีด้วยหม้อยู่ ผู้เดียว ในอิริยาบถทั้ง 4 โดยอาร์พวัตถุ 8 ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่าปรารถนาความเพียร ทางกาย. ภิกษุเหล่าใดบรรเทาความคลุกคลีทางจิตอยู่ผู้เดียว โดยสมาบัติ 8 ไม่ยอม ยืนเมื่อกิเลสที่เกิดในขณะที่เดินอยู่ ไม่ยอมนั่งเมื่อกิเลสที่เกิดในขณะที่ยืนอยู่ ไม่ยอม นอนเมื่อกิเลสที่เกิดในขณะที่นั่งอยู่ ช่มกิเลสที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นอีก ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่าปรารถนาความเพียรทางจิต” (ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 13 ข้อ 135 หน้า 356) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเพียรทางกายและทางใจนั้นมักต้องทำควบคู่กันไป กล่าวคือ ภิกษุผู้ปรารถนาความเพียรมักจะลงมือบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อกำจัดกิเลสในใจของตนไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใดๆ ก็ตาม และจะไม่หยุดพักเพราะเหตุแห่งความ เกียจคร้าน ยิ่งรับรู้ว่าคุณยังมีความเกียจคร้านหรือกิเลสใดๆ อยู่ก็จะต้องเพียรกำจัด อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ความเพียรยังแบ่งเป็นหลายระดับ ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้ อธิบายไว้ว่า “ความเพียรครั้งแรกชื่อว่า อาริพชชาติ... ความเพียรมีกำลังแรงกว่านั้น เพราะออกจากความเกียจคร้านได้ ชื่อว่า นิกกมชชาติ ความเพียรที่แรงกว่านั้น เพราะ ก้าวไปยังฐานข้างหน้าๆ ชื่อว่า ปริกกมชชาติ. แต่ในอรรถกถาท่านกล่าวไว้ว่า ความเพียรเริ่มแรก เพื่อบรรเทากาม 1 การก้าวออกเพื่อกำจัดกิเลสตุจลัม 1 ความบากบั่น เพื่อดัดกิเลสตุจเครื่องผูก 1” (อังคุตตรนิกาย มโนรทปุณณิอัฐกถา เล่ม 32 ข้อ 19 หน้า 76) ซึ่งจะเห็นได้ว่า ถ้าพระภิกษุใช้ความเพียรแค่ในระดับแรกๆ กิเลสที่ฝังแน่นอยู่ในใจก็อาจจะถูกกำจัดออกไปได้ ดังนั้น พระภิกษุจึงควรมีความ เพียรในการฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้จิตเข้าถึงความเป็นอิสระจากกิเลส ได้อย่างหมดจด ทั้งนี้ ลักษณะของความเพียรยังแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ หรือ ปธาน 4 ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ความว่า 1. สังวรปธาน คือ เพียรสำรวมระวัง อินทรีย์ทั้งหกของตนเพื่อมิให้อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้นเกิดขึ้น 2. ปธาน

ปธาน คือ เพียรกำจัดอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วหมดสิ้นไป 3. ภาวนาปธาน คือ เพียรสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และ 4. อนรุ๊กขนาปธาน คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ดำรงอยู่ต่อไป (อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม 35 ข้อ 14 หน้า 41-42) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การที่พระภิกษุจะบรรลุความดับทุกข์ได้นั้นย่อมจำเป็นต้องมีความเพียรทั้ง 4 ลักษณะเป็นพื้นฐาน ดังนั้น นอกจากพระภิกษุจะพึงทำความเพียรในการกำจัดกิเลสเก่าที่มีอยู่ในใจแล้ว พระภิกษุยังพึงทำความเพียรในการป้องกันมิให้กิเลสใหม่เข้ามาครอบงำจิตใจได้อีก ถ้าย่อหย่อนในความเพียรเมื่อใดพระภิกษุย่อมไม่อาจเป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลสได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า การปรารภความเพียรน่าจะเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สุดของการพัฒนาสมณसारูปภายในและสมณसारูปภายนอกของพระภิกษุ เนื่องจากการปรารภความเพียรทำให้การฝึกฝนคุณธรรมพื้นฐานข้ออื่นๆ ดังกล่าว เป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ สมดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนการปรารภความเพียร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเป็นผู้ปรารภความเพียร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป” (อังคุตตรนิกาย มโนรถปुरुณีย์อัฐกถา เล่ม 32 ข้อ 62 หน้า 128) ตัวอย่างเช่น ถ้าพระภิกษุปรารภความเพียรในการกำจัดความโลภ ความสันโดษในปัจจุบันีและความมกน้อยอันเป็นกุศลธรรมย่อมเกิดขึ้น และเมื่อพระภิกษุปรารภความเพียรในการปฏิบัติภาวนาแล้ว ความเกียจคร้านและความคลุกคลีอันเป็นอกุศลธรรมย่อมจางหายไป เป็นต้น

จากเกณฑ์พื้นฐานในการประเมินสมณसारูปของพระภิกษุทั้ง 4 กลุ่มข้างต้น อาจทำให้พอสรุปได้ว่าไม่ว่าวิถีชีวิตของพระภิกษุจะเปลี่ยนไปอย่างไร หรือการกระทำของพระภิกษุจะแปลกใหม่และซับซ้อนเพียงใด บุคคลก็สามารถประเมินความถูกต้องเหมาะสมของการกระทำต่างๆ ของพระภิกษุได้โดยอาศัยเกณฑ์พื้นฐานต่างๆ ดังกล่าว ดังนั้น ถ้าจะพัฒนาสมณसारูปของพระภิกษุ ก็ต้องศึกษาหาความรู้

เกี่ยวกับเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ให้เข้าใจชัดเจน เพื่อพิจารณาตัดสินหรือวิพากษ์วิจารณ์ สมณสารูปของพระภิกษุอย่างมีหลักเกณฑ์และเป็นธรรม

5. ข้อจำกัดในการพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุในทางปฏิบัติ

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับเกณฑ์ต่างๆ ข้างต้น ทำให้ดูเหมือนว่าบุคคลทั่วไปจะสามารถพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุที่เป็นพระเสขะได้โดยใช้เกณฑ์ต่างๆ ดังกล่าว แต่ในทางปฏิบัติบุคคลอาจจะพิจารณาได้เพียงสมณสารูปภายนอกเท่านั้น ส่วนสมณสารูปภายในไม่สามารถพิจารณาได้ เนื่องจากผู้ที่มีระดับจิตสูงกว่าเท่านั้นจึงจะสามารถล่วงรู้ระดับจิตของผู้ที่มีระดับจิตที่ต่ำกว่าตนได้ ดังปรากฏหลักฐานในอรรถกถาสัมปสาทนียสูตร ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ความว่า

ในบรรดาชนเหล่านั้น บุคคลที่ได้ใจโตปริยญาณ ย่อมรู้จิตของบุุชชนเท่านั้น หารู้จิตของพระอริยะทั้งหลายได้ไม่. แม้ในพระอริยะทั้งหลาย พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรคเองต่ำ ย่อมไม่รู้จิตของพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรคเบื้องสูงได้. ส่วนพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรคเบื้องสูง ย่อมรู้จิตของพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรคเบื้องต่ำได้. (ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสิณี อัฐกถา เล่ม 15 ข้อ 91 หน้า 231-232)

อรรถกถาข้างต้นแสดงให้เห็นได้ว่า บุคคลที่ยังมิใช่พระอริยบุคคล ถึงแม้จะได้ใจโตปริยญาณ (ญาณที่กำหนดรู้ใจคนอื่นได้) ก็ไม่สามารถล่วงรู้จิตของพระอริยบุคคลได้ในทำนองเดียวกัน พระอริยบุคคลที่มีระดับจิตต่ำกว่าก็จะไม่สามารถล่วงรู้จิตของพระอริยบุคคลที่มีระดับจิตสูงกว่าตนได้ แต่พระอริยบุคคลที่มีระดับจิตสูงกว่าสามารถรู้จิตของพระอริยบุคคลที่มีระดับจิตที่ต่ำกว่าตนได้ เช่น พระอรหันต์ย่อมรู้ว่าจิตของบุคคลใดเข้าถึงความเป็นพระโสดาบันแล้ว ในขณะที่พระโสดาบันไม่สามารถล่วงรู้ได้ว่าจิตของบุคคลใดเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์แล้ว เป็นต้น โดยนัยนี้ การพิจารณาตัดสินและพัฒนาสมณสารูปภายในของพระภิกษุจึงจำเป็นต้องอาศัยพระอริยบุคคลที่มีระดับจิตที่สูงกว่าเป็นผู้ชี้แนะ ดังตัวอย่างของ

พระอนุเถระ ซึ่งบรรลุลุทธิธรรมเป็นพระอนาคามี ครั้นเมื่อมรณภาพแล้วจึงได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นสุทธาวาส วันหนึ่งท่านได้ตรวจดูเพื่อน ๆ ที่ยังคงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกมนุษย์แล้วพบว่า เพื่อนคนหนึ่งนามว่าพาหิยะกำลังเข้าใจผิดคิดว่าตนเองเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านจึงได้ลงมาชี้แนะ ความว่า “ท่านไม่ใช่เป็นพระอรหันต์ ยังปฏิบัติไม่ถึงถึงพระอรหัตตมรรค จงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังธรรมเสีย” เมื่อได้ฟังดังนั้น พาหิยะก็ได้ปฏิบัติตามคำชี้แนะดังกล่าว และได้บรรลุลุทธิธรรมผลในที่สุด (มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนีอัฐกถา เล่ม 18 ข้อ 289 หน้า 337)

ทั้งนี้ สำหรับบุคคลโดยทั่วไปย่อมไม่สามารถพิจารณาสมณสารูปภายในของพระภิกษุได้ จึงทำให้ไม่สามารถยืนยันได้ว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ เป็นพระอริยบุคคลหรือไม่ หรือเป็นพระอริยบุคคลในระดับใด ดังนั้น การที่บุคคลจำนวนมากคิดว่าพระภิกษุที่ตนนับถือเป็นพระอรหันต์ จึงถือเป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคลเท่านั้น อีกทั้ง สมณสารูปภายในและภายนอกของพระภิกษุอาจไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกันดังเช่นในกรณีของพระปิลินทวัจฉะข้างต้น ด้วยเหตุนี้ พระภิกษุบางรูปที่เข้าถึงความมีสมณสารูปภายในแล้วอาจจะมีสมณสารูปภายนอกที่ดูไม่ค่อยเรียบร้อยก็เป็นได้ ในขณะที่พระภิกษุบางรูปที่ยังไม่สามารถเข้าถึงสมณสารูปภายในได้หรือยังมีได้เป็นพระอริยบุคคลในระดับใดเลย แต่อาจจะมีการแสดงออกภายนอกที่เรียบร้อยสำรวมจนเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนจำนวนมาก

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าบุคคลทั่วไปมักมีข้อจำกัดทางญาณวิทยาที่จะรู้ได้ว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ เป็นพระอริยบุคคลหรือไม่ จึงเป็นเหตุให้บุคคลพึงระมัดระวังอย่างยิ่งในการพิจารณาตัดสินหรือวิพากษ์วิจารณ์สมณสารูปของพระภิกษุ เพราะการกล่าวหาพระอริยบุคคลย่อมก่อให้เกิดบาปโทษแก่ตัวผู้กระทำได้มากกว่าการกล่าวหาบุคคลที่มีใช่พระอริยบุคคลอย่างแน่นอน ดังตัวอย่างเรื่องราวของพระโกกาลิกภิกษุที่ปรากฏอยู่ในพระพุทฺธยโกกาลิกสูตร ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อันมีใจความว่า ในสมัยพุทธกาล มีภิกษุรูปหนึ่งนามว่าพระโกกาลิกภิกษุ ได้กระทำการกล่าวหาพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะว่าเป็นผู้มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา

อันลามก เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงกล่าวตักเตือนพระโกกาลิกภิกษุถึงสามครั้งว่า “โกกาลิก เธออย่าได้กล่าวเช่นนั้น โกกาลิก เธออย่าได้กล่าวเช่นนั้น โกกาลิก เธอจงทำจิตใจให้เลื่อมใสในภิกษุชื่อว่าสารีบุตรและโมคคัลลานะ ภิกษุชื่อว่าสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก” แต่พระโกกาลิกภิกษุก็มีได้กระทำตามคำตักเตือนของพระพุทธเจ้าแต่อย่างใด หลังจากนั้นไม่นานพระโกกาลิกภิกษุก็ได้มรณภาพลงเนื่องจากอาพาธหนัก และได้ไปเกิดในอเวจีมหานรก (สังยุตตนิกาย พรหมสังยุตต์อฏฐกถา เล่ม 25 ข้อ 598-600 หน้า 167-168) เช่นเดียวกับภรรยาของนางจิณฺฆมาณวิกา ซึ่งเป็นบุคคลหนึ่งที่ถูกระงับโทษเนื่องจากนางได้สร้างทำเป็นตั้งครรภ์และกล่าวหาว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ทำให้นางตั้งครรภ์จนเป็นเหตุให้ประชาชนจำนวนมากเสื่อมความเลื่อมใสศรัทธาในตัวพระพุทธเจ้า (ขุททกนิกาย ทวาทสนิบาตชาดกอฏฐกถา เล่ม 60 ข้อ 1712 หน้า 189-191) จากตัวอย่างดังกล่าว อาจทำให้เห็นว่าทั้งนักบวชและฆราวาสต่างก็ควรระมัดระวังในการวิพากษ์วิจารณ์พระภิกษุเพราะจะเป็นการสร้างกรรมหนักให้เกิดแก่ตนเองได้ อันที่จริง ไม่จำเพาะแต่พระภิกษุเท่านั้นที่บุคคลควรวิพากษ์วิจารณ์อย่างระมัดระวัง การวิพากษ์วิจารณ์ฆราวาสก็เป็นสิ่งที่พึงระมัดระวังเช่นเดียวกัน เนื่องจากฆราวาสเหล่านั้นอาจเป็นผู้ที่บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลแล้วก็ไปได้

นอกจากนี้ บุคคลโดยทั่วไปยังอาจมีข้อจำกัดในเรื่องความรู้ความเข้าใจเกี่ยวพระวินัยของพระภิกษุ อันเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจผิด หรือวิพากษ์วิจารณ์กันไปต่างๆ นานา จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อวงการสงฆ์โดยรวม ตัวอย่างเช่น กรณีของการเสพเมถุนธรรม ซึ่งผู้คนจำนวนมากมักคิดว่าถ้าพระภิกษุเสพเมถุนธรรมทุกกรณีก็ต้องอาบัติปราชิก ดังนั้น เมื่อได้ยินได้ฟังข่าวว่าพระภิกษุรูปใดเสพเมถุนธรรมก็มักจะพากันตำหนิหรือวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างแพร่หลายโดยปราศจากการตรวจสอบข้อเท็จจริงใดๆ ซึ่งถ้าศึกษาพระวินัยโดยละเอียดแล้วจะพบว่าการเสพเมถุนธรรมในหลายกรณี พระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยว่าไม่ต้องอาบัติ ดังเช่นกรณีของภิกษุชาวมลลสรูปหนึ่งซึ่งขณะที่กำลังจำวัดหลับอยู่ ผู้หญิงคนหนึ่งมาพบเข้าจึงกระทำการร่วมรักกับภิกษุรูปนั้นจนเสร็จกิจ เมื่อภิกษุตื่นขึ้นมาจึงตกใจ

และรีบไปกราบทูลพระพุทธเจ้าเพราะเกรงว่าตนจะต้องอาบัติปาราชิก พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุ ภิกษุผู้ไม่รู้สีกตัว ไม่ต้องอาบัติ” (วินัยปิฎก มหาวีรังค์ เล่ม 1 ข้อ 69 หน้า 676) ในทำนองเดียวกัน ภิกษุชาวมัลละอีกรูปหนึ่ง ขณะที่จำวัดหลับฝันไม่อยู่ สตรีคนหนึ่งมาพบเข้าจึงนั่งคร่อมองค์กำเนิด ภิกษุรูปนั้นรีบลุกขึ้นทันที แล้วไปกราบทูลเรื่องดังกล่าวแต่พระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุ ภิกษุผู้ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ” (วินัยปิฎก มหาวีรังค์ เล่ม 1 ข้อ 69 หน้า 676) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การเสพเมถุนธรรมที่เกิดแก่นักบวชทั้งหลาย ในขณะที่ไม่รู้สีกตัวหรือไม่เต็มใจ ย่อมไม่ถือว่าเป็นอาบัติ นอกจากนี้ การเสพเมถุนธรรมในบางกรณีอาจต้องอาบัติอื่นๆ แต่ไม่ถึงขั้นปาราชิกก็เป็นได้ อาทิเช่น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปในป่าช้าและเสพเมถุนธรรมกับศพที่ถูกสัตว์กัดแทะไปมากแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่ต้องอาบัติกัลลัจจัย” (วินัยปิฎก มหาวีรังค์ เล่ม 1 ข้อ 63 หน้า 671) เป็นต้น อันที่จริง ประเด็นเรื่องการเสพเมถุนธรรมดังกล่าวยังมีรายละเอียดที่พึงพิจารณาอีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ถ้าผู้พิจารณาขาดความรู้อย่างละเอียดเกี่ยวกับประเด็นที่ต้องการพิจารณา อาจทำให้เกิดการตัดสินใจที่ผิดพลาด และเกิดบาปโทษต่อตนเองได้ ด้วยเหตุนี้ ความตระหนักในขอบเขตความรู้ของตนในเรื่องพระวินัยจึงเป็นพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งของผู้พิจารณา

ทั้งนี้ ในประเด็นการเสพเมถุนธรรมข้างต้นอาจมีใช้เรื่องที่ยากนักสำหรับ ผู้พิจารณาที่จะตัดสินใจว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ ต้องอาบัติหรือไม่ อย่างไร เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยการเสพเมถุนธรรมในแต่ละกรณีไว้อย่างละเอียดชัดเจน แต่สำหรับบางประเด็นอาจพิจารณาได้ยากขึ้นเพราะต้องอาศัยการคิดวิเคราะห์ และตีความที่ลึกซึ้งซึ่งจึงจะเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ อาทิเช่น ประเด็นเกี่ยวกับที่โอโคจร ซึ่งประชาชนจำนวนหนึ่งมักเทียบพระภิกษุที่ไปรับกิจนิมนต์ตามโรงเหล้า โรงเบียร์ และสถานบันเทิงต่างๆ เพราะเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยสิ่งยั่ววนต่างๆ อันอาจเป็นภัยต่อพรหมจรรย์ของพระภิกษุ แต่เมื่อศึกษาในรายละเอียดแล้วจะพบว่า คำว่า “โอโคจร” นั้นอาจมิได้หมายถึงเพียงแค่สถานที่เท่านั้น หากแต่ครอบคลุมถึง

การคลุกคลีกับบุคคลในหลายๆ กลุ่มอีกด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ ความว่า

อโคจรเป็นไฉน ? ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิหวังแพศยา เป็นโคจรบ้าง เป็นผู้มิหวังหม้ายเป็นโคจรบ้าง เป็นผู้มิสาวเทื่อเป็นโคจรบ้าง เป็นผู้มิบมฺเฑาะก์เป็นโคจรบ้าง เป็นผู้มิภิกษุณีเป็นโคจรบ้าง เป็นผู้มิโรงสุราเป็นโคจรบ้าง อยู่คลุกคลีด้วยพวกพระราชา พวกมหาอำมาตย์ของพระราชา พวกเดียรธีย์ พวกสาวกของเดียรธีย์ ด้วยความคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร อนึ่ง สกฺลบางแห่งไม่ศรัทธา ไม่เลื่อมใส... ภิกษุ ย่อมช้องเสพ คบหา ติดต่อกับสกฺล เห็นปานนั้น นี้เรียกว่าอโคจร (ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม 66 ข้อ 918 หน้า 573-574)

จากนโนทัศน์เกี่ยวกับอโคจรข้างต้น ถ้าตีความตามตัวอักษรอาจนำไปสู่ข้อสรุปว่าพระภิกษุไม่ควรเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ เหล่านั้น อีกทั้งยังไม่ควรคลุกคลีกับบุคคลกลุ่มต่างๆ ดังกล่าว ซึ่งในความเป็นจริงพระภิกษุย่อมกระทำเช่นนั้นได้ยาก เนื่องจากกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่กล่าวถึงนั้นสามารถเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ได้ เช่น หวังแพศยา (โสภณ) ก็อาจมีได้อยู่แต่ในสถานบริการทางเพศเท่านั้น แต่อาจเดินทางไปซื้อของที่ตลาด ไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาล หรือแม้กระทั่งไปทำบุญที่วัด ตามนัยนี้ ทุกสถานที่จึงอาจถือเป็นท้อโคจรได้ นอกจากนี้ ตัวพระภิกษุเองก็มีได้อยู่แต่ที่วัดเท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องออกไปปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ ด้วยอาทิเช่น ออกบิณฑบาต หรือเดินทางไปรับกิจนิมนต์ตามสถานที่ต่างๆ ดังเช่นในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุจำนวนหนึ่งก็เคยรับนิมนต์หวังงามเมือง (หวังแพศยา) คนหนึ่งซึ่งชื่อว่าอัมพาลี เพื่อไปฉันภัตตาหาร ณ ที่พำนักของหวังคนดังกล่าว (วินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 7 ข้อ 77 หน้า 123) ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่านัยของคำว่า “อโคจร” อาจมิใช่อยู่ที่ตัวสถานที่หรือบุคคลที่ต้องพบเจอ และเมื่อศึกษาเพิ่มเติมจากพระวินัยปิฎกจึงพบว่า สถานที่ใดหรือบุคคลใดจะถือเป็นอโคจรหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับความสามารภในการสำรวมอินทรีย์ทั้งหกของพระภิกษุเองเป็นสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ภิกษุเข้าไปสู่ระแวกบ้าน เดินไปตาม

ถนน เป็นผู้ไม่สำรวมเดินไป คือ แลดูช้าง แลดูม้า แลดูรถ แลดูพลเดินเท้า แลดูสตรี แลดูบุรุษ... แม้เช่นนี้ก็เรียกว่าโจร.” (ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม 66 ข้อ 918 หน้า 574) ดังนั้น ถ้าพระภิกษุไม่สำรวมอินทรีย์ของตนแล้ว ทุกสถานที่ที่ไป และทุกคนที่พบเจอก็อาจถือเป็นโจรได้ทั้งสิ้น ซึ่งหมายรวมถึงวัดและศาสนสถานอื่นๆ ด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าพระภิกษุรูปใดสามารถสำรวมอินทรีย์ของตนได้ดีแล้ว ไม่ว่าจะปฏิบัติสัมพันธกับบุคคลใดหรือไปยังสถานที่แห่งใด ก็ไม่ถือเป็นโจร ด้วยเหตุนี้ พระภิกษุจึงสามารถรับกิจนิมนต์ในที่ต่างๆ ได้โดยไม่เป็นการผิดพระวินัย และมีโชเหตุให้ประชาชนพึงตำหนิติเตียน トラบใดที่พระภิกษุมิได้เข้าไปในสถานที่นั้นๆ แล้วกระทำเรื่องผิดต่อพระวินัย เช่น ดื่มสุรา เล่นการพนัน หรือ ดูการแสดงโชว์ต่างๆ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าบุคคลโดยทั่วไปมักมีข้อจำกัดอย่างน้อย 2 ประการที่ทำให้การพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุพึงเป็นไปอย่างระมัดระวัง นั่นคือ 1) ข้อจำกัดทางญาณวิทยาที่จะระบุว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ เป็นพระอริยบุคคลหรือไม่ หรือเป็นพระอริยบุคคลระดับใด และ 2) ข้อจำกัดด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระวินัยของพระภิกษุ ด้วยเหตุนี้ การพิจารณาตัดสินหรือวิพากษ์วิจารณ์สมณสารูปของพระภิกษุจึงควรเริ่มต้นที่การพิจารณาข้อจำกัดของตนเองทั้งสองประการดังกล่าว นอกจากนี้ ผู้เขียนยังเห็นว่ายังมีปัจจัยอีกประการหนึ่งซึ่งผู้พิจารณาควรตระหนักรู้ในตนเองก่อนการพิจารณาตัดสินเรื่องใดๆ นั่นคือ อคติในใจของตนเองที่มีต่อพระภิกษุรูป/กลุ่มที่ตนกำลังจะดำเนินการตัดสิน ถ้ารู้ว่าตนเองยังมีอคติอยู่ก็พึงหยุดการพิจารณานั้นเสีย ทั้งนี้ เพื่อมิให้เกิดบาปโทษต่อตนเอง และเพื่อมิให้เกิดผลเสียต่อวงการสงฆ์โดยรวมเป็นสำคัญ

6. สรุป

จากการศึกษาการพิจารณาสมณสารูปของพระภิกษุ ทำให้พบว่า โดยหลักการแล้วบุคคลสามารถพิจารณา สมณสารูปภายในของพระภิกษุได้จากการพิจารณาที่ระดับความบริสุทธิ์ของจิต ส่วนสมณสารูปภายนอกนั้นสามารถพิจารณา

ได้โดยอาศัยการเทียบเคียงกับบทบัญญัติแห่งศีลและอภิสมัจจารต่างๆ เป็นสำคัญ แต่ในกรณีของการกระทำที่ซับซ้อนจนยากที่จะเทียบเคียงกับบทบัญญัติใดๆ ในพระวินัยได้ ผู้พิจารณาควรพิจารณาสมณสารูปจากเกณฑ์พื้นฐานทั้ง 4 กลุ่มร่วมด้วย กล่าวคือ 1) ความเป็นคนเลี้ยงง่าย บำรุงง่าย 2) ความเป็นคนมักน้อย สันโดษ และไม่สะสม 3) การเป็นผู้ขัดเกลา กำจัดกิเลส และมีอาการนำเสื่อมใส และ 4) การเป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ และการปรารถนาความเพียร อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้วบุคคลโดยทั่วไปหรือปุถุชนอาจจะนำมาใช้จริงได้ยากเนื่องจากมักมีข้อจำกัดอย่างน้อยสองประการ คือ ข้อจำกัดด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระวินัย และข้อจำกัดทางญาณวิทยาที่จะแยกได้ว่าพระภิกษุรูปใดเป็นพระเสขะหรืออเสขะ ประกอบกับบุคคลทั่วไปอาจมีอคติต่อผู้ที่ตนกำลังพิจารณาอยู่ และการกำจัดอคติก็มีใช้สิ่งที่บุคคลจะทำได้โดยง่าย ดังนั้น การพิจารณาตัดสินว่าพระภิกษุรูปหนึ่งๆ มีสมณสารูปหรือไม่จึงควรเป็นไปอย่างระมัดระวัง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและเป็นประโยชน์ในการพัฒนาสมณสารูปของพระภิกษุในสังฆมณฑลต่อไป

บรรณานุกรม

- ทองย้อย แสงสินชัย. (2558). *บาลีวันละคำ*. สืบค้นจาก <https://m.facebook.com/tsangsinchai/posts/910652912361780>
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. นนทบุรี : เพิ่มทรัพย์การพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ : มหাজุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2556). *โยนิโสมนสิการ - วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. สืบค้นจาก http://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/yonisomanasikara_thinking_in_ways_of_buddhadhamma.pdf

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม.*

กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2470). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ.* กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์พาณิชย์สรรพุดม.

วสิน อินทสระ. (2545). *ความสุขที่หาได้ง่าย.* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรือนธรรม.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2560). *งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข.*

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ ธรรมะ.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). *พุทธศาสนา : ธรรมะและวิจารณ์.* กรุงเทพฯ :

มติชน.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2558). *สมณสารูป.* สืบค้นจาก <http://www.royin.go.th/dictionary/>

สัมภาษณ์

พระครูภาวนาวิสุทธิคุณ วิ. (ชัชวาล ชินสโภ). ประธานคณะกรรมการบริหาร

ศูนย์กลางการศึกษาวิปัสสนาธุระพุทธวิหาร วัดพระธรรมจักร จังหวัด

นครนายก. สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2559.

พระไพศาล วิสาโล. เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ. สัมภาษณ์, 22 กันยายน

2559.